Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Василь Ільницький, Микола Галів

ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ЗАХІДНИХ ЗЕМЕЛЬ УКРАЇНИ У ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ У 1944–1953 РР.

Методичні матеріали до семінарських занять

Для підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти
галузі знань А Освіта
Спеціальність А4 Середня освіта (за предметними спеціальностями)

Дрогобич
2026

УДК 94(477.8) 1944/1953
І 48

Рекомендовано до друку вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка (протокол 9 від 30.09.2026 р.)

Рецензенти:

Лазурко Л. М., доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка;

Смуток І. І., доктор історичних наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

І 48 **Ільницький Василь, Галів Микола. Повсякденне життя населення Західних земель України у перші повоєнні роки у 1944–1953 рр.**: методичні матеріали до семінарських занять [для підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань А Освіта Спеціальність А4 Середня освіта (за предметними спеціальностями) / Ільницький Василь Іванович, Галів Микола Дмитрович. Дрогобич: Посвіт, 2026. 68 с.

ISBN 978-617-8736-82-8

Навчально-методичний посібник містить плани семінарських занять, методичні поради до них, перелік рекомендованих джерел і літератури, завдань для контрольних робіт, тематику індивідуальних завдань.

© Ільницький В.І., Галів М.Д.
© Посвіт

ЗМІСТ

Вступ..... 4

Тема 1. Матеріально-побутова сфера повсякденного життя населення західних областей України у 1944–1953 рр. (2 год.) ……..…… 8

Тема 2. Культурне життя і дозвілля мешканців західноукраїнських областей у перше повоєнне десятиліття (2 год.) ……..……. 17

Тема 3. Охорона здоров'я населення західних земель України у 1944–1953 рр. (2 год.).……..…… 26

Тема 4. Повсякденне життя соціальних верств і груп у західних областях України в перші післявоєнні роки (2 год.)…… 35

Тема 5. Морально-психологічний стан населення західних областей України у перші післявоєнні роки (2 год.)……..……. 47

Завдання для контрольних робіт…… 56
Тематика індивідуальних завдань……. 60
Список джерел і літератури…… 61

ВСТУП

Вивчення повсякденного життя населення західних областей України у перші післявоєнні роки є важливою складовою сучасного історичного знання та дає змогу глибше зрозуміти складні суспільні процеси, що відбувалися в регіоні після завершення Другої світової війни. Період 1944–1953 рр. був часом докорінної трансформації політичного, соціально-економічного, культурного та духовного життя західноукраїнського суспільства. Встановлення радянського режиму супроводжувалося не лише розбудовою нових державних і суспільних інституцій, а й масштабним втручанням у повсякденне життя людей, їхні звички, традиції, форми праці, побут, релігійні практики, міжособистісні відносини та моделі поведінки.

Актуальність вивчення цієї проблематики зумовлена необхідністю розглядати історію західних областей України не лише через призму політичних подій, репресій, колективізації, депортацій чи діяльності українського визвольного руху, а й крізь досвід звичайної людини. Саме повсякденне життя дає можливість простежити, як масштабні суспільно-політичні трансформації безпосередньо впливали на матеріальне становище населення, житлові умови, харчування, працю, освіту, охорону здоров'я, дозвілля, релігійність, сімейні відносини та поведінкові стратегії.

Повоєнна дійсність західноукраїнського регіону характеризувалася одночасною дією кількох взаємопов'язаних чинників. З одного боку, населення долало наслідки війни, демографічних втрат, руйнування господарської та соціальної інфраструктури, дефіциту житла, продовольства й товарів повсякденного вжитку. З іншого – відбувалося активне запровадження радянської моделі суспільного життя, яка передбачала колективізацію сільського господарства, перебудову системи праці, освіти, охорони здоров'я та культури, обмеження релігійного життя, політичний контроль і репресивний вплив держави на різні соціальні групи. Поєднання цих процесів визначало специфіку повсякденного досвіду мешканців західних областей України.

Особливого значення набуває дослідження матеріально-побутової сфери повсякденності. Після завершення бойових дій населення зіткнулося з гострими житловими проблемами, нестачею продовольства, одягу, взуття, палива та інших товарів першої необхідності. Відновлення житлово-комунального господарства, водопостачання, каналізації, електрифікації та інших елементів міської інфраструктури відбувалося поступово й нерівномірно. Водночас соціальна диференціація у забезпеченні житлом і товарами повсякденного вжитку була тісно пов'язана з належністю до певної соціальної групи та становищем у радянській адміністративно-партійній системі.

Важливою складовою повсякденності була система праці, оплати, оподаткування та державних повинностей. Особливості становища колгоспників, робітників, службовців, інтелігенції, представників партійно-радянського апарату дають можливість простежити відмінності між соціальними групами та механізми їх адаптації до нових умов. Особливо складним був процес трансформації традиційного селянського укладу, який супроводжувався колективізацією, зміною форм власності, системи праці та взаємовідносин у сільській громаді.

Не менш важливим напрямом є вивчення культурного життя та дозвілля. Освіта, театр, кіно, радіо, преса, бібліотеки, музеї та інші культурні інституції поступово включалися в систему радянської ідеологічної політики. Водночас населення не лише споживало запропоновані державою культурні продукти, а й зберігало власні традиції, форми дозвілля та культурної самоорганізації. Особливе місце посідала релігія, яка залишалася важливим елементом повсякденного життя значної частини населення, незважаючи на державну антирелігійну політику, ліквідацію Української греко-католицької церкви та обмеження діяльності релігійних громад.

Окремої уваги потребує стан охорони здоров'я населення. Повоєнна відбудова медичної мережі відбувалася в умовах нестачі медичних працівників, обладнання, медикаментів та належних санітарно-побутових умов. Поширення інфекційних захворювань, наслідки недоїдання, складна епідеміологічна ситуація та недостатня доступність медичної допомоги безпосередньо впливали на якість і тривалість життя населення.

У таких умовах поряд із офіційною медициною продовжували функціонувати традиційні практики народного лікування та взаємодопомоги.

Вивчення повсякденності передбачає також аналіз досвіду окремих соціальних і професійних груп. Особливості щоденного життя селянства, робітництва, інтелігенції, партійно-радянської номенклатури, духовенства та інших категорій населення суттєво відрізнялися. Відповідно, дослідження повсякденного життя має враховувати не лише загальні тенденції, а й соціальну диференціацію, регіональні особливості, гендерні та вікові відмінності, міське й сільське середовище.

Важливою складовою запропонованої проблематики є морально-психологічний стан населення. Післявоєнне суспільство існувало в умовах нестабільності, репресивного контролю, страху перед арештами, депортаціями та покараннями, а також тривалого протистояння радянської влади з українським визвольним рухом. Це сприяло формуванню специфічних поведінкових стратегій – від відкритого спротиву й саботажу до вимушеної адаптації, соціальної мімікрії та зовнішньої демонстрації лояльності. Водночас важливими залишалися традиції взаємодопомоги, родинної солідарності, збереження релігійних і культурних практик.

При вивченні означеної проблематики основним завданням є розкрити особливості повсякденного життя населення західних областей України у 1944–1953 рр.; охарактеризувати матеріально-побутові умови різних соціальних груп; простежити стан відбудови житлово-комунальної та соціальної інфраструктури; проаналізувати систему постачання, споживання та оплати праці; визначити особливості повсякденного життя селянства, робітництва, інтелігенції, номенклатури та духовенства; показати роль освіти, культури, засобів масової інформації та дозвілля у житті населення; охарактеризувати трансформацію релігійних практик; дослідити стан охорони здоров’я та поширення захворювань; простежити зміни у традиційних формах поведінки та взаємодопомоги; розкрити морально-психологічні реакції населення на радянізацію, репресивну політику, колективізацію, депортації та інші суспільні трансформації.

Виклад матеріалу має проблемно-хронологічний та соціально-антропологічний характер. Такий підхід дає можливість поєднати аналіз загальних суспільно-політичних процесів із дослідженням конкретного повсякденного досвіду людини. У центрі уваги перебуватимуть не лише рішення органів влади та офіційні документи, а й те, як ці рішення сприймалися населенням та впливали на його щоденне життя.

Важливе місце у вивченні теми посідає робота з різноманітними історичними джерелами: нормативно-правовими актами радянських органів влади, статистичними матеріалами, документами органів партійно-державного управління та спецслужб, матеріалами періодичної преси, листами, щоденниками, спогадами, усноісторичними свідченнями, фотографіями та іншими джерелами особового походження. Їх комплексне використання дозволяє зіставити офіційне бачення післявоєнної дійсності з реальним досвідом різних груп населення.

Методичний посібник орієнтований на формування у здобувачів освіти навичок критичного аналізу джерел, уміння реконструювати повсякденний досвід людини та розуміти взаємозв'язок між політичними рішеннями, соціально-економічними процесами і змінами у повсякденному житті суспільства. Особлива увага приділятиметься виявленню відмінностей між офіційними деклараціями радянської влади та реальною практикою їх реалізації.

Курс включає серію практичних занять, основним завданням яких є навчити студентів працювати з джерелами з історії повсякдення, аналізувати документи, статистичні матеріали, пресу, спогади та усноісторичні свідчення, порівнювати досвід різних соціальних груп і формулювати аргументовані висновки. Підсумковим результатом вивчення курсу має стати цілісне розуміння особливостей повсякденного життя населення західних областей України в умовах повоєнної відбудови, радянізації та репресивної трансформації суспільства у 1944–1953 рр.

Тема 1. Матеріально-побутова сфера повсякденного життя населення західних областей України у 1944–1953 рр. (2 год.)

1. Стан житлово-комунального господарства в західному регіоні України

2. Житлові умови різних соціальних категорій населення.

3. Система постачання та споживання товарів широкого ужитку у західних областях України в перші післявоєнні роки.

4. Оплата праці, податки та повинності мешканців західних областей УРСР.

Реферати:

- Житлова криза та повсякденні практики виживання населення західного регіону України у перші повоєнні роки.
- Дефіцит товарів і формування неформальної економіки в західних областях України у 1944–1953 рр.
- Податкова політика та матеріальне становище селянства західного регіону України в умовах радянізації.

Список рекомендованих джерел та літератури

Джерела

1. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953. Суспільно-політичний та історичний аналіз. У двох книгах. К.: Либідь; Військо України, 1994. Книга друга: Документи та матеріали. 688 с.

2. Сергійчук В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944–1953 рр. Нові документи і матеріали. Київ: Дніпро, 1998. 944 с.

3. Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади / [підготували Ярослав Лялька, Петро Максимчук, Іван Патер та ін.; авт. передмови Ярослав Лялька, Роман Бачинський]. Львів: Просвіта, 1993. Кн. 1. 800 с.

4. Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади / [підготували Ярослав Лялька, Роман Коритко, Мирон Онишкевич та ін.; авт. передмови Ярослав Лялька]. Львів: Галицька видавнича спілка, 1997. Кн. 2. 664 с.

5. Депортації: Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади. У трьох томах / [упоряд. Юрій Сливка]. Львів: Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України, 1996. Т. 1: 1939–1945 рр. 750 с.

6. Депортації: Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади. У трьох томах. / [упоряд. Юрій Сливка]. Львів: Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України, 1998. Т. 2: 1946–1947 рр. 540 с.

7. Національні відносини в Україні у XX ст.: збірник документів і матеріалів / редкол.: І. Ф. Курас та ін. Київ: Наукова думка, 1994. 558 с.

8. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953. Суспільно-політичний та історичний аналіз. У двох книгах. К.: Либідь; Військо України, 1994. Книга друга: Документи та матеріали. 688 с.

9. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. – Т. 7: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ (1943 – 1959) / [упоряд. Михайло Деркач, Анатолій Кентій, Володимир Лозицький, Ірина Павленко]. Київ; Торонто: [б.в.], 2003. Кн. 4: 1949–1959. 716 с.

Література

1. Гулай В., Хахула Л. Зайнятість та професійна структура населення західних областей України (1944–1953 рр.). Українські історичні студії. 2021. № 7(49). С. 323–341.

2. Західні землі України у перші післявоєнні роки (1944–1953): повсякденне життя: колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2022. 370 с.

3. Ільницький В. Повсякденне життя Крукеничини (1946–1947): за матеріалами звітної документації українських націоналістів. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи [колективна монографія]. Том 9: Дилеми сталого розвитку науки та освіти / [Наукова редакція: Я. Ґжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін – Ужгород – Перемишль – Херсон: Посвіт, 2023. С. 48–59.

4. Ільницький В., Гриник Л. Греко-католицька церква та український визвольний рух у повоєнній дійсності. Західні землі України у перші післявоєнні роки (1944–1953): повсякденне життя: колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2022. С. 319–336.

5. Ільницький В., Гриник Л., Кантор Н. Повстанське повсякдення у воєнних реаліях (1944– 1950-і рр.): вибрані питання. Західні землі України у перші післявоєнні роки (1944–1953): повсякденне життя: колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2022. С. 94–115.

6. Ільницький В., Ільницька Н., Вовк Л. Особливості облаштування побуту націоналістами Карпатського краю ОУН (1945–1954). Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953): колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2021. С. 172–199.

7. Ільницький В., Кантор Н. Нове документальне свідчення про повсякденне життя депортованих західноукраїнців (1946–1948). Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том Х: Ефекти участі в розвитку науки та освіти на відстані/ [Ред.: Я. Ґжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін–Ужгород–Херсон: Посвіт, 2021. С. 39–42.

8. Ільницький В., Кантор Н. Повсякденне життя на Дрогобиччині (1946 р.): нове документальне свідчення. Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія / ред. кол. Юрій Стецик (головний редактор) та ін. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка. Випуск 7/49 (2021). С. 120–155.

9. Ільницький В., Кантор Н., Батюк Т. Повсякденне життя у Дрогобицькому учительському інституті: новий документ до історії (1946–1949). Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія / ред. кол. Юрій Стецик (головний редактор) та ін. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка. Випуск 6/48 (2021). С. 342–364.

10. Ільницький В., Старка В. «Колгоспне рабство»: впровадження радянської моделі сільськогосподарського виробництва у західних землях України (1944–1953 рр.). Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія / ред. кол. Юрій Стецик (головний редактор) та ін. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Випуск 10/52. С. 129–144.

11. Кантор Н., Батюк Т. Повсякденне життя Миколаївщини (1946–1947): у матеріалах звітної документації українських націоналістів. Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Випуск 12/54, 371–440. doi: https://doi.org/10.24919/2312-2595.12/54.283757.

12. Коляструк О. А. Історія повсякденності як об'єкт історичного дослідження: історіографічний і методологічний аспекти. Харків: Курсор, 2008. 120 с.

13. Коляструк О. А. Повсякденне життя українського суспільства у перші повоєнні роки (1944–1947). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2012. Вип. 20. С. 131–135.

14. Коляструк О. А. Теоретико-методологічні аспекти вивчення повсякденного життя. *Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.)*. Ч. 1. Київ, 2010.

15. Кондратюк К., Леськів М. Україна: Західні землі: 1944–1953 роки. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2011. 104 с.

16. Кононенко В. В. Суспільно-політичні настрої та моральний стан населення України в повоєннний період (1945 – 1953 рр.). – автореф. дис. канд. істор. наук: 07.00.01 / Валерій Васильович Кононенко; НАН України. Інститут історії України. Київ, 2004. 20 с.

17. Мороз П., Мороз І. Інтегрування історії повсякденності у шкільний курс історії: дослідницький аспект. *Проблеми сучасного підручника*. 2023. Вип. 30. С. 86–101. https://doi.org/10.32405/2411-1309-2023-30-86-101

18. Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.): Колективна монографія / [відп. ред. В. М. Даниленко]. У 2-х книгах, 3-х частинах. Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. Кн. 1. Ч. 1–2. 351 с.

19. Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.): Колективна монографія / [відп. ред. В. М. Даниленко]. У 2-х книгах, 3-х частинах. Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. Кн. 1. Ч. 3. 336 с.

20. Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953): колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2021. 380 с.

21. Сеньків М. Західноукраїнське село: насильницька колективізація 40 – поч. 50-х рр. XX ст. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2002. 292 с.

22. Соляр І. Я., Старка В. В. Повсякдення матеріально-господарського забезпечення українського національно-визвольного руху на території західних областей України у 1944–1953 рр. Військово-науковий вісник. 2023. № 39. С. 42–52.

23. Трансформований соціум: повсякденне життя населення західних земель України у перші післявоєнні роки (1944–1953): колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький, М. Галів. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2023. 350 с.

24. Футала В. Висвітлення повсякденного життя західних українців у 1944–1953 роках на сторінках періодичних і неперіодичних наукових видань незалежної України. Українські історичні студії. 2023. № 12(54). С. 526–555.

Методичні поради

При розгляді ***першого питання*** необхідно проаналізувати стан житлово-комунального господарства західного регіону України у перші повоєнні роки. Насамперед слід охарактеризувати масштаби руйнувань, спричинених Другою світовою війною, та визначити основні проблеми, з якими зіткнулося населення після завершення бойових дій. Зверніть увагу на те, що відбудова житлового фонду в системі радянської повоєнної реконструкції не належала до першочергових завдань. Перевага надавалася відновленню та розвитку важкої

промисловості, енергетики, транспорту й інших галузей, які розглядалися як стратегічно важливі для радянської держави.

Необхідно показати, що наслідком такої політики стало тривале збереження гострого житлового дефіциту. Значна частина населення була змушена проживати у землянках, бараках, підвальних та інших непристосованих приміщеннях. Поясніть, чому навіть у містах, де поступово відновлювалася робота водогонів і каналізаційних систем, санітарно-побутові умови залишалися складними. Окремо зверніть увагу на проблему газифікації. Проаналізуйте значення введення в експлуатацію у 1948 р. газопроводу Дашава – Київ, водночас з'ясувавши, чому поява магістрального газопроводу не означала масової газифікації житла населення західного регіону.

При характеристиці становища сільського населення необхідно врахувати специфіку повоєнного житлового будівництва. Зверніть увагу на хронічний дефіцит будівельних матеріалів та обмежені можливості державної допомоги. Поясніть сутність так званого «методу народної будови», за якого значна частина робіт із відновлення та спорудження житла виконувалася самими селянами. Зробіть висновок про те, наскільки житлова політика радянської держави відповідала реальним потребам населення.

У ***другому питанні*** необхідно проаналізувати житлові умови різних соціальних категорій населення та показати, що житлова проблема в повоєнному суспільстві мала виразний соціальний вимір. Студент повинен розуміти, що радянська система розподілу житла була не лише механізмом забезпечення населення помешканнями, а й важливим інструментом соціальної диференціації, заохочення та контролю.

Особливу увагу слід приділити становищу партійно-радянської номенклатури, військовослужбовців та спеціалістів, які прибували до західного регіону з інших частин СРСР. Поясніть, чому саме ці категорії населення мали значно кращі можливості отримати житло. Проаналізуйте практику заселення ними квартир, що раніше належали репресованим, депортованим або іншим категоріям населення, оголошеним радянською владою «класово ворожими елементами». Важливо показати

зв'язок між репресивною політикою радянської влади та перерозподілом житлового фонду.

Окремо охарактеризуйте житлове становище робітників і репатріантів. Зверніть увагу на поширеність гуртожитків, бараків та інших тимчасових або непристосованих приміщень, а також на їхню перенаселеність і незадовільний санітарний стан. Порівняйте ці умови з житловим забезпеченням партійно-державної верхівки та приїжджих спеціалістів.

Необхідно також проаналізувати становище інтелігенції, передусім учителів і лікарів. Поясніть явище «ущільнення», його причини та наслідки для мешканців міст. Зверніть увагу на випадки проживання працівників безпосередньо у приміщеннях закладів, де вони працювали, зокрема в школах, лікарнях та інших установах.

При характеристиці житлових умов сільського населення слід врахувати традиційний характер житлової забудови та низький рівень її благоустрою. Покажіть поширеність однокімнатних хат, глиняної долівки, недостатньої житлової площі на одну особу та відсутність елементарних комунальних зручностей. У висновках до питання необхідно порівняти житлові умови основних соціальних груп і показати, як житлова політика сприяла формуванню соціальної нерівності.

У ***третьому питанні*** необхідно розглянути систему постачання та споживання товарів широкого вжитку в повоєнні роки. Насамперед слід охарактеризувати карткову систему, яка діяла до грудня 1947 р., та пояснити причини її запровадження. Зверніть увагу, що навіть за умов карткового забезпечення держава не могла повністю задовольнити базові потреби населення. Проаналізуйте дефіцит таких повсякденних товарів, як сіль, сірники, мило, гас та інші предмети першої необхідності.

Особливу увагу приділіть грошовій реформі 1947 р. Необхідно з'ясувати її основні причини, механізми проведення та наслідки для різних соціальних груп. Поясніть, чому скасування карткової системи не означало автоматичного покращення рівня життя населення. Проаналізуйте співвідношення між офіційними цінами, заробітною платою та реальною купівельною спроможністю населення.

Зверніть увагу на запровадження обмежень щодо кількості товарів, які можна було придбати одній особі. Поясніть, чому такі обмеження спричиняли виникнення черг та неформальних способів придбання необхідних товарів. Окремо необхідно розглянути функціонування «чорного ринку» як реакцію населення на дефіцит товарів. Порівняйте державні та ринкові ціни і з'ясуйте, чому частина населення була змушена купувати товари за значно вищими цінами.

Студент повинен звернути увагу не лише на продовольчі товари, а й на дефіцит промислових товарів повсякденного вжитку. Проаналізуйте проблеми із забезпеченням населення одягом, взуттям, зошитами та іншими необхідними речами. Поясніть поширення бартерного обміну між міським і сільським населенням та його роль у виживанні родин в умовах повоєнного дефіциту.

У ***четвертому питанні*** необхідно проаналізувати рівень оплати праці, систему оподаткування та різноманітні державні повинності населення. Насамперед слід охарактеризувати рівень заробітної плати основних категорій працівників і співвіднести його з фактичними витратами населення на харчування, одяг, житло та інші базові потреби. Важливо не обмежуватися наведенням номінальних розмірів заробітної плати, а показати її реальну купівельну спроможність.

Зверніть увагу на систему податків і зборів, які сплачувало населення. Проаналізуйте прибутковий податок, податок на неодружених та інші обов'язкові платежі. Окремо розгляньте практику державних позик і поясніть, яким чином вони впливали на матеріальне становище працівників. Необхідно з'ясувати, чому формально добровільні державні позики на практиці часто сприймалися населенням як обов'язкові.

Особливу увагу слід приділити становищу селянства. Порівняйте рівень оподаткування колгоспників та селян-одноосібників і поясніть, чому радянська влада застосовувала до одноосібних господарств вищий податковий тягар. Покажіть зв'язок між податковою політикою та процесом колективізації західноукраїнського села.

Необхідно також охарактеризувати систему оплати праці колгоспників через трудодні. З'ясуйте, чому така система не забезпечувала достатнього рівня матеріального добробуту селян. Зверніть увагу на значення присадибного господарства для виживання селянської родини та проаналізуйте суперечність між державною політикою колективізації і фактичною залежністю селян від власного господарства.

Окремим аспектом питання має бути аналіз натуральних повинностей та примусової участі населення у громадських роботах. Розгляньте здачу молока, м'яса та іншої сільськогосподарської продукції, а також залучення населення до лісозаготівель, ремонту доріг та інших робіт. Покажіть, що система повоєнних повинностей створювала додаткове навантаження на населення і суттєво впливала на його матеріальне становище.

У висновках студент повинен зазначити, що повоєнна соціально-економічна політика радянської влади у західному регіоні України характеризувалася суперечністю між масштабними завданнями відбудови та низьким рівнем забезпечення повсякденних потреб населення. Житлова криза, дефіцит товарів, низька купівельна спроможність, високі податки, державні позики та натуральні повинності суттєво ускладнювали повсякденне життя людей. Водночас система розподілу матеріальних благ була соціально диференційованою: привілейовані категорії населення отримували кращі умови, тоді як значна частина робітників, селян, репатріантів та інтелігенції змушена була пристосовуватися до дефіциту й низького рівня життя. Важливо підкреслити, що ці процеси були не лише наслідком повоєнної розрухи, а й результатом пріоритетів та механізмів функціонування радянської соціально-економічної системи.

Тема 2. Культурне життя і дозвілля мешканців західноукраїнських областей у перше повоєнне десятиліття (2 год.)

1. Освіта у повсякденному житті населення.

2. Театри, музеї, кінотеатри, радіо, преса як складові дозвілля мешканців західного регіону України.

3. Церква і релігія життя у повсякденному житті населення західного регіону України впродовж перших повоєнних років. Формування системи радянських свят та обрядовості.

Реферати:

- Радянізація освіти та формування нових моделей повсякденної поведінки молоді в західних областях України у 1944–1953 рр.
- Культурне дозвілля населення західного регіону України: кіно, театр, преса і радіо в умовах ідеологічного контролю.
- Трансформація релігійного повсякдення населення західних областей України в умовах антирелігійної політики радянської влади.

Джерела

1. Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. У 2 т. / [упоряд. Т. Галайчак, О. Луцький, Б. Микитів та ін.]. Київ: Наукова думка, 1995. Т. 1: 1939–1953. 749 с.

2. Сергійчук В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944–1953 рр. Нові документи і матеріали. Київ: Дніпро, 1998. 944 с.

3. Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади / [підготували Ярослав Лялька, Петро Максимчук, Іван Патер та ін.; авт. передмови Ярослав Лялька, Роман Бачинський]. Львів: Просвіта, 1993. Кн. 1. 800 с.

4. Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади / [підготували Ярослав Лялька, Роман Коритко, Мирон Онишкевич та ін.; авт. передмови Ярослав Лялька]. Львів: Галицька видавнича спілка, 1997. Кн. 2. 664 с.

Література

1. Вурловська М. Кіно у повсякденному житті мешканців Дрогобиччини у повоєнний період (1944 – 1958). Проблеми гуманітарних наук. Серія «Історія». 2017. Випуск 40. С. 15–30.

2. Західні землі України у перші післявоєнні роки (1944–1953): повсякденне життя: колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2022. 370 с.

3. Ільницький В. Повсякденне життя Крукеничини (1946–1947): за матеріалами звітної документації українських націоналістів. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи [колективна монографія]. Том 9: Дилеми сталого розвитку науки та освіти / [Наукова редакція: Я. Ґжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін – Ужгород – Перемишль – Херсон: Посвіт, 2023. С. 48–59.

4. Ільницький В., Гриник Л. Греко-католицька церква та український визвольний рух у повоєнній дійсності. Західні землі України у перші післявоєнні роки (1944–1953): повсякденне життя: колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2022. С. 319–336.

5. Ільницький В., Гриник Л., Кантор Н. Повстанське повсякдення у воєнних реаліях (1944– 1950-і рр.): вибрані питання. Західні землі України у перші післявоєнні роки (1944–1953): повсякденне життя: колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2022. С. 94–115.

6. Ільницький В., Кантор Н. Нове документальне свідчення про повсякденне життя депортованих західноукраїнців (1946–1948). Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том X: Ефекти участі в розвитку науки та освіти на відстані/ [Ред.: Я. Ґжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін–Ужгород–Херсон: Посвіт, 2021. С. 39–42.

7. Ільницький В., Кантор Н. Повсякденне життя на Дрогобиччині (1946 р.): нове документальне свідчення. Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія / ред. кол. Юрій Стецик (головний редактор) та ін. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка. Випуск 7/49 (2021). С. 120–155.

8. Ільницький В., Кантор Н., Батюк Т. Повсякденне життя у Дрогобицькому учительському інституті: новий документ до історії (1946–1949). Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія / ред. кол. Юрій Стецик (головний редактор) та ін. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка. Випуск 6/48 (2021). С. 342–364.

9. Ільницький В., Старка В. «Колгоспне рабство»: впровадження радянської моделі сільськогосподарського виробництва у західних землях України (1944–1953 рр.). Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія / ред. кол. Юрій Стецик (головний редактор) та ін. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Випуск 10/52. С. 129–144.

10. Кантор Н., Батюк Т. Повсякденне життя Миколаївщини (1946–1947): у матеріалах звітної документації українських націоналістів. Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Випуск 12/54, 371–440. doi: https://doi.org/10.24919/2312-2595.12/54.283757.

11. Коляструк О. А. Повсякденне життя українського суспільства у перші повоєнні роки (1944–1947). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2012. Вип. 20. С. 131–135.

12. Коляструк О. А. Теоретико-методологічні аспекти вивчення повсякденного життя. *Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.)*. Ч. 1. Київ, 2010.

13. Кононенко В. В. Суспільно-політичні настрої та моральний стан населення України в повоєннний період (1945–1953 рр.). – автореф. дис. канд. істор. наук: 07.00.01 / Валерій Васильович Кононенко; НАН України. Інститут історії України. Київ, 2004. 20 с.

14. Леськів М. Культурно–освітні аспекти “радянізації” західних областей України в повоєнні роки. Вісник Львівської

комерційної академії. Серія – гуманітарні науки. Львів, 2007. Вип. 6. С. 37–42.

15. Леськів М. Культурно-освітні процеси в західних областях України (1944–1953 рр.). Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: Історія / за заг ред. проф. І. С. Зуляка. Випуск 1. 2012. С. 122–127.

16. Марусик Т. В. *Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя і діяльності (40–50-ті рр.).* Чернівці: Вид-во ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2002. 461 с.

17. Мороз П., Мороз І. Інтегрування історії повсякденності у шкільний курс історії: дослідницький аспект. *Проблеми сучасного підручника*. 2023. Вип. 30. С. 86–101. https://doi.org/10.32405/2411-1309-2023-30-86-101

18. Патер І. Ідеологічно-пропагандистський наступ сталінського режиму на галичан (1944–1953). *Новітня доба*. 2015–2016. Вип. 3–4. С. 35–58.

19. Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.): Колективна монографія / [відп. ред. В. М. Даниленко]. У 2-х книгах, 3-х частинах. Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. Кн. 1. Ч. 1–2. 351 с.

20. Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.): Колективна монографія / [відп. ред. В. М. Даниленко]. У 2-х книгах, 3-х частинах. Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. Кн. 1. Ч. 3. 336 с.

21. Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953): колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2021. 380 с.

22. Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953): колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2021. 380 с.

23. Попп Р. Місто Дрогобич у перші повоєнні роки. Дрогобицький краєзнавчий збірник. 2006. Вип. X. С. 458–467.

24. Попп Р. Повсякдення інтелігенції Львова 1944–1953. Дрогобицький краєзнавчий збірник. 2012. Вип. XVI. С. 384−395.

25. Рубльов О. С., Черченко Ю. А. *Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції. 20–50-ті роки XX ст.* Київ: Наукова думка, 1994. 350 с.

26. Старжець В. Заходи радянської влади щодо відновлення шкільної освіти в Західній Україні у післявоєнний період. Проблеми гуманітарних наук: зб. наук. пр. Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія. 2022. № 10 (52). С. 164–179.

27. Трансформований соціум: повсякденне життя населення західних земель України у перші післявоєнні роки (1944–1953): колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький, М. Галів. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2023. 350 с.

Методичні поради

При розгляді ***першого питання*** необхідно проаналізувати місце освіти у повсякденному житті населення західного регіону України в перші повоєнні роки. Насамперед слід з’ясувати, чому радянська влада надавала системі освіти особливого значення та розглядала школу не лише як інструмент здобуття знань, а й як важливий механізм ідеологічного впливу, соціалізації та формування лояльності до радянської політичної системи.

Зверніть увагу на те, що відновлення та розширення мережі навчальних закладів супроводжувалося докорінною перебудовою змісту освіти відповідно до радянських ідеологічних принципів. Необхідно показати, як у навчально-виховному процесі утверджувалися марксистсько-ленінська ідеологія, атеїстичний світогляд, культ радянської держави та Комуністичної партії. Поясніть, що формування так званої «нової радянської людини» передбачало не лише засвоєння певної системи знань, а й формування визначених політичних, світоглядних та поведінкових моделей.

Окремо проаналізуйте національний аспект радянської освітньої політики. Слід звернути увагу на суперечність між формальним декларуванням доступності освіти та практикою ідеологічного контролю за її змістом. Поясніть, яким чином через навчальні програми, підручники, позакласну роботу та діяльність учнівських організацій радянська влада намагалася впливати на

історичну пам’ять, національну свідомість і ставлення молоді до українського визвольного руху.

Необхідно також охарактеризувати матеріальний стан системи освіти. Зверніть увагу, що відбудова шкільної мережі відбувалася в умовах повоєнної розрухи та гострого дефіциту матеріальних ресурсів. Проаналізуйте проблеми забезпечення шкіл підручниками, зошитами, меблями, партами та іншим необхідним обладнанням. Покажіть, як матеріальні труднощі впливали на організацію навчального процесу та повсякденні умови навчання дітей.

Особливу увагу приділіть кадровій політиці. Необхідно з’ясувати причини залучення до роботи в західноукраїнських школах учителів, направлених з інших регіонів СРСР. Проаналізуйте, яке місце вони посідали у процесі радянізації освіти та суспільства. Водночас слід врахувати складне становище педагогічних працівників в умовах протистояння радянської влади з українським підпіллям. Покажіть, що вчителі опинилися в ситуації постійного політичного тиску, контролю з боку органів влади та спецслужб і загроз, пов’язаних із діяльністю підпілля.

Окремо розгляньте становище учнівської та студентської молоді. Зверніть увагу на політизацію освітнього середовища, діяльність комсомольських і піонерських організацій, обов’язковість участі молоді в офіційних громадсько-політичних заходах. Необхідно показати, якими методами радянська система контролювала поведінку молоді та реагувала на прояви нелояльності. Поясніть поняття «націоналістичні настрої» у тогочасному радянському політичному дискурсі та проаналізуйте, чому звинувачення в їх поширенні могли мати серйозні наслідки для учнів, студентів і педагогів.

У ***другому питанні*** необхідно розглянути театри, музеї, кінотеатри, радіо та пресу як важливі складові повсякденного життя й дозвілля населення. Водночас слід пам’ятати, що в радянській системі культура та засоби масової інформації не були нейтральними сферами суспільного життя. Вони перебували під контролем держави й використовувалися для формування бажаних владою світоглядних орієнтирів.

Насамперед проаналізуйте роль кіно в повсякденному житті населення. Зверніть увагу на доступність кіносеансів для широких верств населення та поступове поширення мережі кінотеатрів і кінопересувок. Поясніть, чому кіно стало одним із найбільш масових видів дозвілля. Водночас необхідно охарактеризувати механізми ідеологічного контролю над кінорепертуаром. Проаналізуйте тематичні пріоритети радянського кінематографа: образ керівників держави, героїзацію радянської історії, військової перемоги, праці та соціалістичного будівництва.

Зверніть увагу на можливу відмінність між офіційним призначенням культурних заходів і реальною поведінкою глядачів. Проаналізуйте, чому частина населення могла віддавати перевагу музичним, розважальним або зарубіжним фільмам, які сприймалися передусім як форма відпочинку, а не політичного виховання. Це дасть змогу показати складність взаємодії між офіційною культурною політикою та реальними потребами населення.

Окремо охарактеризуйте роль театрів і філармоній. Потрібно показати, що вони одночасно виконували культурну, просвітницьку та ідеологічну функції. Проаналізуйте репертуарну політику, принципи відбору творів і роль театральних та музичних колективів у поширенні радянських цінностей. Зверніть увагу на співвідношення професійного мистецтва, розважальної функції та політичної пропаганди.

При розгляді музеїв необхідно проаналізувати трансформацію їхньої діяльності в умовах радянізації західного регіону. Поясніть, як зміни в музейних експозиціях впливали на інтерпретацію історії краю. Особливу увагу приділіть тому, як через експозиції, екскурсії та просвітницькі заходи формувався образ радянської історії, «визволення» Західної України та переваг соціалістичного ладу. Доцільно порівняти офіційну музейну інтерпретацію з попередніми та локальними історичними традиціями населення.

Важливим аспектом питання є роль радіо та преси у повсякденному житті. Охарактеризуйте їх як основні канали поширення інформації та одночасно інструменти політичної комунікації й пропаганди. Проаналізуйте тематику місцевих

газет, зокрема видань на кшталт «Радянської Волині», «Радянського слова» та інших регіональних видань. Зверніть увагу на висвітлення діяльності партійних органів, господарського життя, боротьби з «буржуазним націоналізмом», досягнень соціалістичного будівництва та міжнародних подій.

Поясніть значення державного контролю над інформаційним простором. Необхідно показати, що преса і радіо не лише інформували населення, а й формували бажану для влади картину дійсності. Окремо зверніть увагу на практику поширення та передплати періодичних видань, а також на можливість використання примусових або адміністративних механізмів для забезпечення їхнього розповсюдження.

У ***третьому питанні*** необхідно розглянути місце церкви та релігії у повсякденному житті населення та проаналізувати трансформацію традиційної обрядовості під впливом радянської політики. Насамперед слід охарактеризувати основні напрями антирелігійної політики радянської влади. Зверніть увагу на закриття культових споруд, обмеження діяльності релігійних громад, боротьбу з релігійною символікою та спроби витіснення релігійних практик із суспільного життя.

Особливу увагу приділіть ліквідації Української греко-католицької церкви та подіям так званого Львівського собору 1946 р. Необхідно критично проаналізувати офіційну радянську інтерпретацію цих подій та зіставити її з фактичними обставинами проведення собору й подальшою долею духовенства та вірян. Поясніть, чому ліквідація легальних структур Греко-католицької церкви не означала автоматичного зникнення релігійності серед населення.

Проаналізуйте вплив антирелігійної політики на повсякденну поведінку людей. Зверніть увагу на обмеження щодо проведення релігійних обрядів, хрещень, вінчань, поховань та інших традиційних практик. Поясніть, чому релігійні переконання могли вступати в суперечність із вимогами радянського суспільного та виробничого життя.

Окремо розгляньте процес формування радянської святкової культури. Необхідно показати, що радянська влада прагнула не просто обмежити традиційні релігійні свята, а й

створити альтернативну систему суспільних ритуалів. Проаналізуйте значення нових радянських свят, громадських церемоній та молодіжних обрядів, зокрема «комсомольських весіль», як засобів витіснення традиційної релігійної обрядовості.

Важливо звернути увагу на те, що офіційна політика не завжди відповідала реальній поведінці населення. Проаналізуйте форми збереження релігійної традиції в родинах і громадах. Покажіть, що частина населення продовжувала відзначати Різдво, Великдень та інші релігійні свята, здійснювати традиційні обряди та підтримувати релігійні практики навіть за умов адміністративного тиску. Зверніть увагу на форми пасивного опору, зокрема небажання працювати у дні традиційних релігійних свят, приховане дотримання обрядів та передачу релігійних традицій від старших поколінь до молодших.

У висновках студент повинен зазначити, що освіта, культура, засоби масової інформації та релігія були невід'ємними складовими повсякденного життя населення західного регіону України в перші повоєнні десятиліття. Радянська влада прагнула використати школу, культурні установи, пресу, радіо та систему свят як інструменти формування нового суспільного та світоглядного середовища. Водночас реальне життя населення не зводилося до пасивного сприйняття офіційної політики. Збереження національних і культурних традицій, релігійних практик, родинної пам'яті та альтернативних форм дозвілля свідчило про складний процес взаємодії між радянською моделлю суспільства та традиційним українським соціокультурним середовищем.

Тема 3. Охорона здоров'я населення західних земель України у 1944–1953 рр. (2 год.)

1. Трансформація системи охорони здоров'я у західних областях УРСР в перші післявоєнні роки.
2. Рівень захворюваності населення, поширення інфекційних хвороб.
3. Поширення практик народної медицини у перші повоєнні роки.

Реферати:

- Повсякденні практики збереження здоров'я населення західного регіону України у перші повоєнні роки.
- Епідемії та санітарно-побутові умови населення західних областей України у 1944–1953 рр.
- Народна медицина як стратегія виживання населення західноукраїнського села в умовах повоєнного дефіциту.

Джерела

1. Сергійчук В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944–1953 рр. Нові документи і матеріали. Київ: Дніпро, 1998. 944 с.
2. Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади / [підготували Ярослав Лялька, Петро Максимчук, Іван Патер та ін.; авт. передмови Ярослав Лялька, Роман Бачинський]. Львів: Просвіта, 1993. Кн. 1. 800 с.
3. Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади / [підготували Ярослав Лялька, Роман Коритко, Мирон Онишкевич та ін.; авт. передмови Ярослав Лялька]. Львів: Галицька видавнича спілка, 1997. Кн. 2. 664 с.

Література

1. Західні землі України у перші післявоєнні роки (1944–1953): повсякденне життя: колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2022. 370 с.
2. Ільницький В. Повсякденне життя Крукеничини (1946–1947): за матеріалами звітної документації українських націоналістів. Розвиток сучасної освіти і науки: результати,

проблеми, перспективи [колективна монографія]. Том 9: Дилеми сталого розвитку науки та освіти / [Наукова редакція: Я. Ґжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін – Ужгород – Перемишль – Херсон: Посвіт, 2023. С. 48–59.

3. Ільницький В., Антонюк Я. Кримінальний аспект повоєнного життя Галичини: озброєні злодійські банди (1944–1950). Західні землі України у перші післявоєнні роки (1944–1953): повсякденне життя: колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2022. С. 116–131.

4. Ільницький В., Антонюк Я. Практикування народної медицини українськими повстанцями. Трансформований соціум: повсякденне життя населення західних земель України у перші післявоєнні роки (1944–1953): колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький, М. Галів. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2023. С. 112–126.

5. Ільницький В., Гриник Л. Греко-католицька церква та український визвольний рух у повоєнній дійсності. Західні землі України у перші післявоєнні роки (1944–1953): повсякденне життя: колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2022. С. 319–336.

6. Ільницький В., Гриник Л. Конфліктні ситуації у Карпатському краї (1944–1950-ті рр.): причини, типи, наслідки. Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія / ред. кол. Юрій Стецик (головний редактор) та ін. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Випуск 10/52. С. 99–116.

7. Ільницький В., Гриник Л., Кантор Н. Повстанське повсякдення у воєнних реаліях (1944– 1950-і рр.): вибрані питання. Західні землі України у перші післявоєнні роки (1944–1953): повсякденне життя: колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2022. С. 94–115.

8. Ільницький В., Ільницька Н., Вовк Л. Особливості облаштування побуту націоналістами Карпатського краю ОУН (1945–1954). Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953): колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2021. С. 172–199.

9. Ільницький В., Кантор Н. Нове документальне свідчення про повсякденне життя депортованих західноукраїнців (1946–1948). Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том X: Ефекти участі в розвитку науки та освіти на відстані/ [Ред.: Я. Ґжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін–Ужгород–Херсон: Посвіт, 2021. С. 39–42.

10. Ільницький В., Кантор Н. Повсякденне життя на Дрогобиччині (1946 р.): нове документальне свідчення. Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія / ред. кол. Юрій Стецик (головний редактор) та ін. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка. Випуск 7/49 (2021). С. 120–155.

11. Ільницький В., Кантор Н., Батюк Т. Повсякденне життя у Дрогобицькому учительському інституті: новий документ до історії (1946–1949). Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія / ред. кол. Юрій Стецик (головний редактор) та ін. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка. Випуск 6/48 (2021). С. 342–364.

12. Ільницький В., Старка В. «Колгоспне рабство»: впровадження радянської моделі сільськогосподарського виробництва у західних землях України (1944–1953 рр.). Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія / ред. кол. Юрій Стецик (головний редактор) та ін. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Випуск 10/52. С. 129–144.

13. Кантор Н., Батюк Т. Повсякденне життя Миколаївщини (1946–1947): у матеріалах звітної документації українських націоналістів. Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Випуск 12/54. С. 371–440. doi: https://doi.org/10.24919/2312-2595.12/54.283757.

14. Коляструк О. А. Повсякденне життя українського суспільства у перші повоєнні роки (1944–1947). *Наукові записки*

Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. 2012. Вип. 20. С. 131–135.

15. Кондратюк К., Леськів М. Україна: Західні землі: 1944–1953 роки. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2011. 104 с.

16. Кононенко В. В. Суспільно-політичні настрої та моральний стан населення України в повоєннний період (1945 – 1953 рр.). – автореф. дис. канд. істор. наук: 07.00.01 / Валерій Васильович Кононенко; НАН України. Інститут історії України. Київ, 2004. 20 с.

17. Леськів М. Культурно-освітні процеси в західних областях України (1944–1953 рр.). Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: Історія / за заг ред. проф. І. С. Зуляка. Випуск 1. 2012. С. 122–127.

18. Леськів М. М. Радянський режим у західних областях України (1944–1953 рр.): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Львів, 2008. 18 с.

19. Мороз П., Мороз І. Інтегрування історії повсякденності у шкільний курс історії: дослідницький аспект. *Проблеми сучасного підручника*. 2023. Вип. 30. С. 86–101. https://doi.org/10.32405/2411-1309-2023-30-86-101

20. Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.): Колективна монографія / [відп. ред. В. М. Даниленко]. У 2-х книгах, 3-х частинах. Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. Кн. 1. Ч. 1–2. 351 с.

21. Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.): Колективна монографія / [відп. ред. В. М. Даниленко]. У 2-х книгах, 3-х частинах. Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. Кн. 1. Ч. 3. 336 с.

22. Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953): колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2021. 380 с.

23. Сеньків М. Західноукраїнське село: насильницька колективізація 40 – поч. 50-х рр. XX ст. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2002. 292 с.

24. Трансформований соціум: повсякденне життя населення західних земель України у перші післявоєнні роки (1944–1953): колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький, М. Галів. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2023. 350 с.

Методичні поради

При розгляді ***першого питання*** необхідно проаналізувати трансформацію системи охорони здоров’я у західному регіоні України в перші повоєнні роки та визначити основні напрями її перебудови відповідно до радянської моделі. Насамперед слід звернути увагу на те, що після встановлення радянського контролю відбувалася поступова інтеграція місцевої медичної системи до централізованої державної системи охорони здоров’я. Поясніть, у чому полягали принципові відмінності між довоєнною організацією медичної допомоги та радянською моделлю.

Необхідно охарактеризувати основні принципи радянської системи охорони здоров’я: централізоване управління, державне фінансування, розгалуження мережі лікувально-профілактичних установ, санітарно-епідеміологічний контроль та декларовану безкоштовність медичної допомоги. Водночас важливо критично оцінити співвідношення між офіційними деклараціями та реальним станом медицини. Зверніть увагу на хронічний дефіцит фінансування, медикаментів, медичного обладнання та інших матеріальних ресурсів.

Особливу увагу приділіть стану лікувальних закладів. Покажіть, що в умовах повоєнної розрухи частина лікарень і медичних пунктів розміщувалася у непристосованих або тимчасово переобладнаних приміщеннях. Проаналізуйте, як відсутність належних санітарно-гігієнічних умов, обладнання, опалення, водопостачання та засобів дезінфекції впливала на якість медичної допомоги й створювала додаткові ризики поширення інфекційних захворювань.

Необхідно також охарактеризувати кадрову проблему. Зверніть увагу на наслідки війни, репресій, депортацій та еміграції для медичної інтелігенції західного регіону. Поясніть, чому в умовах нестачі місцевих фахівців радянська влада була змушена залучати медичних працівників з інших регіонів СРСР.

Проаналізуйте проблеми адаптації новоприбулих спеціалістів до місцевих умов та мовно-культурного середовища.

Окремо слід розглянути організацію медичної допомоги в сільській місцевості. Покажіть відмінності між можливостями міської та сільської медицини. Зверніть увагу на обмежену кількість медичних пунктів, недостатню кількість фахівців, віддаленість лікувальних закладів та дефіцит медикаментів. Проаналізуйте, як ці обставини впливали на доступність медичної допомоги для селян. Доцільно також звернути увагу на те, що формальна безкоштовність медичної допомоги не виключала значних витрат пацієнтів на придбання ліків, харчування та інші необхідні засоби під час лікування.

При розгляді ***другого питання*** необхідно проаналізувати стан здоров'я населення західного регіону України в умовах повоєнної розрухи, масових переміщень населення та погіршення санітарно-побутових умов. Насамперед слід з'ясувати основні причини поширення інфекційних захворювань. Зверніть увагу на взаємозв'язок між станом житлово-комунальної інфраструктури, якістю водопостачання, харчуванням, санітарною культурою населення та епідемічною ситуацією.

Особливу увагу приділіть поширенню висипного та черевного тифу, кору, скарлатини та інших інфекційних захворювань. Необхідно пояснити, чому саме в повоєнні роки виникли сприятливі умови для їх поширення. Проаналізуйте роль міграційних процесів, переміщення військовослужбовців, репатріації, депортацій, концентрації населення в містах і таборах, а також незадовільних санітарно-побутових умов.

Покажіть, що проблема інфекційних захворювань не обмежувалася діяльністю медичних установ. Важливу роль відігравали санітарно-гігієнічні заходи, дезінфекція, забезпечення населення чистою водою, боротьба з паразитарними захворюваннями та санітарна просвіта. Проаналізуйте можливості й обмеження держави у проведенні таких заходів у перші повоєнні роки.

Окремо необхідно розглянути вплив голоду 1946–1947 рр. на стан здоров'я населення. Зверніть увагу на взаємозв'язок між

недостатнім харчуванням, ослабленням організму та зростанням захворюваності. Проаналізуйте поширення дистрофії, авітамінозів та інших захворювань, пов'язаних із тривалим недоїданням. Особливу увагу приділіть становищу дітей як однієї з найбільш уразливих категорій населення.

Необхідно також охарактеризувати поширення туберкульозу в повоєнний період. Поясніть, чому соціально-економічні умови, недостатнє харчування, скупченість населення та обмежені можливості медичного обстеження сприяли поширенню цього захворювання. Доцільно розглянути проблему не лише як медичну, а й як соціальну, пов'язану з рівнем життя населення.

Зверніть увагу на поширеність педикульозу та корости. Поясніть, як дефіцит мила, води, одягу та належних санітарно-гігієнічних умов сприяв їхньому поширенню. Проаналізуйте заходи, які могла застосовувати радянська санітарна система для боротьби з такими захворюваннями.

Окремим аспектом питання має бути проблема статистичного відображення захворюваності та смертності. Необхідно критично ставитися до офіційних статистичних даних і з'ясувати, які фактори могли впливати на повноту та достовірність обліку захворювань і смертей. Порівнюючи офіційні дані з іншими джерелами, студент повинен уміти визначати можливі розбіжності та пояснювати їх причини. Водночас не слід автоматично ототожнювати неповноту статистики з навмисним приховуванням даних: необхідно враховувати стан облікової системи, кадровий дефіцит, адміністративні практики та специфіку тогочасного медичного документообігу.

У ***третьому питанні*** необхідно проаналізувати поширення практик народної медицини як складової повсякденного життя населення. Насамперед слід з'ясувати причини, які спонукали людей звертатися до традиційних способів лікування. Зверніть увагу на дефіцит медикаментів, їхню високу вартість, віддаленість медичних установ від сільських поселень, недостатню кількість лікарів та збереження традиційних знань у родинах.

Необхідно охарактеризувати основні групи засобів народної медицини, які використовувалися населенням. Особливу увагу приділіть лікарським рослинам, настоям, відварам та іншим засобам, що були доступними в умовах сільського побуту. Водночас важливо критично оцінювати лікувальні властивості таких засобів і не переносити сучасні уявлення про ефективність чи безпечність на історичний контекст.

Поясніть, чому в умовах дефіциту професійної медичної допомоги традиційні знання могли набувати особливого значення. Покажіть роль старших членів родини, сільських знахарів, травників та інших носіїв традиційних медичних знань. Проаналізуйте, як ці практики передавалися між поколіннями та поєднувалися з доступними формами офіційної медицини.

Окремо слід розглянути використання підручних засобів для лікування та догляду за хворими в умовах гострого дефіциту медикаментів. Зверніть увагу, що частина таких практик могла бути вимушеною реакцією на відсутність доступу до професійної допомоги. Водночас необхідно чітко розмежовувати історичний опис таких практик та оцінку їхньої фактичної медичної ефективності й безпеки.

Важливим аспектом є функціонування медичної та санітарної допомоги в українському підпіллі. Необхідно проаналізувати, чому підпільні формування були змушені створювати власні форми санітарної підготовки та медичної допомоги. Зверніть увагу на діяльність санітарок, медиків і підготовлених підпільників, які надавали допомогу пораненим та хворим у надзвичайно складних умовах.

При характеристиці відповідних матеріалів, зокрема інструкцій на зразок «Ліки під ногами», слід розглядати їх передусім як історичні джерела, що відображають рівень доступних медичних знань, ресурсні можливості та практичні потреби підпілля. Проаналізуйте, які знання про лікарські рослини та доступні лікувальні засоби використовувалися, як вони систематизувалися та передавалися санітарам. Водночас необхідно уникати некритичного сприйняття таких рекомендацій як сучасних медичних настанов.

У висновках студент повинен зазначити, що повоєнна трансформація системи охорони здоров'я в західному регіоні України відбувалася в умовах масштабної соціально-економічної кризи, дефіциту матеріальних ресурсів і кадрових проблем. Формальне запровадження централізованої та безкоштовної системи медичної допомоги супроводжувалося значними труднощами її практичної реалізації. Повоєнна розруха, погані санітарно-побутові умови, недостатнє харчування, міграційні процеси та дефіцит медикаментів сприяли поширенню інфекційних і соціально зумовлених захворювань.

Водночас необхідно підкреслити, що повсякденний досвід населення не обмежувався зверненням до державної медицини. За умов її обмеженої доступності важливу роль продовжували відігравати родинні традиції, народна медицина та взаємодопомога. Таким чином, повоєнна історія охорони здоров'я має розглядатися не лише як процес інституційної перебудови медичної системи, а й як важлива складова повсякденного життя населення, його стратегій виживання та адаптації до складних соціально-економічних умов.

Тема 4. Повсякденне життя соціальних верств і груп у західних областях України в перші післявоєнні роки (2 год.)

1. Повсякденне життя селянства до і після суцільної колективізації.
2. Робітництво західних земель України у вимірах історії повсякдення.
3. Щоденне життя представників радянської номенклатури.
4. Повсякдення інтелігенції (освітян, науковців, митців) у західних областях України в 1944–1953 рр.
5. Біле і чорне духовенство (греко-католицьке, католицьке, православне): злам традицій повсякденного життя.

Реферати:

- Селянин і колгоспна система: трансформація повсякденних практик західноукраїнського селянства у 1944–1953 рр.
- Повсякденне життя робітників західних областей України в умовах повоєнної індустріалізації.
- Повсякденність радянської інтелігенції та номенклатури західного регіону України: соціальні привілеї, обмеження та стратегії адаптації.

Джерела

1. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953. Суспільно-політичний та історичний аналіз. У двох книгах. К.: Либідь; Військо України, 1994. Книга друга: Документи та матеріали. 688 с.
2. Депортації: Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади. У трьох томах / [упоряд. Юрій Сливка]. Львів: Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України, 1996. Т. 1: 1939–1945 рр. 750 с.
3. Депортації: Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади. У трьох томах. / [упоряд. Юрій Сливка]. Львів: Інститут українознавства

імені Івана Крип'якевича НАН України, 1998. Т. 2: 1946–1947 рр. 540 с.

4. Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. У 2 т. / [упоряд. Т. Галайчак, О. Луцький, Б. Микитів та ін.]. Київ: Наукова думка, 1995. Т. 1: 1939–1953. 749 с.

5. Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади / [підготували Ярослав Лялька, Петро Максимчук, Іван Патер та ін.; авт. передмови Ярослав Лялька, Роман Бачинський]. Львів: Просвіта, 1993. Кн. 1. 800 с.

6. Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади / [підготували Ярослав Лялька, Роман Коритко, Мирон Онишкевич та ін.; авт. передмови Ярослав Лялька]. Львів: Галицька видавнича спілка, 1997. Кн. 2. 664 с.

7. Сергійчук В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944–1953 рр. Нові документи і матеріали. Київ: Дніпро, 1998. 944 с.

Література

1. Гулай В., Хахула Л. Зайнятість та професійна структура населення західних областей України (1944–1953 рр.). Українські історичні студії. 2021. № 7(49). С. 323–341.

2. Західні землі України у перші післявоєнні роки (1944–1953): повсякденне життя: колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2022. 370 с.

3. Ільницький В. Повсякденне життя Крукеничини (1946–1947): за матеріалами звітної документації українських націоналістів. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи [колективна монографія]. Том 9: Дилеми сталого розвитку науки та освіти / [Наукова редакція: Я. Ґжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін – Ужгород – Перемишль – Херсон: Посвіт, 2023. С. 48–59.

4. Ільницький В., Антонюк Я. Кримінальний аспект повоєнного життя Галичини: озброєні злодійські банди (1944–1950). Західні землі України у перші післявоєнні роки (1944–1953): повсякденне життя: колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2022. С. 116–131.

5. Ільницький В., Гриник Л. Греко-католицька церква та український визвольний рух у повоєнній дійсності. Західні

землі України у перші післявоєнні роки (1944–1953): повсякденне життя: колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2022. С. 319–336.

6. Ільницький В., Гриник Л. Конфліктні ситуації у Карпатському краї (1944–1950-ті рр.): причини, типи, наслідки. Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія / ред. кол. Юрій Стецик (головний редактор) та ін. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Випуск 10/52. С. 99–116.

7. Ільницький В., Гриник Л., Кантор Н. Повстанське повсякдення у воєнних реаліях (1944–1950-і рр.): вибрані питання. Західні землі України у перші післявоєнні роки (1944–1953): повсякденне життя: колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2022. С. 94–115.

8. Ільницький В., Ільницька Н., Вовк Л. Особливості облаштування побуту націоналістами Карпатського краю ОУН (1945–1954). Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953): колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2021. С. 172–199.

9. Ільницький В., Кантор Н. Нове документальне свідчення про повсякденне життя депортованих західноукраїнців (1946–1948). Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том X: Ефекти участі в розвитку науки та освіти на відстані/ [Ред.: Я. Ґжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін–Ужгород–Херсон: Посвіт, 2021. С. 39–42.

10. Ільницький В., Кантор Н. Повсякденне життя на Дрогобиччині (1946 р.): нове документальне свідчення. Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія / ред. кол. Юрій Стецик (головний редактор) та ін. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка. Випуск 7/49 (2021). С. 120–155.

11. Ільницький В., Кантор Н., Батюк Т. Повсякденне життя у Дрогобицькому учительському інституті: новий документ до історії (1946–1949). Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного

педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія / ред. кол. Юрій Стецик (головний редактор) та ін. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка. Випуск 6/48 (2021). С. 342–364.

12. Ільницький В., Старка В. «Колгоспне рабство»: впровадження радянської моделі сільськогосподарського виробництва у західних землях України (1944–1953 рр.). Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія / ред. кол. Юрій Стецик (головний редактор) та ін. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Випуск 10/52. С. 129–144.

13. Кантор Н., Батюк Т. Повсякденне життя Миколаївщини (1946–1947): у матеріалах звітної документації українських націоналістів. Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Випуск 12/54. С. 371–440. doi: https://doi.org/10.24919/2312-2595.12/54.283757.

14. Коляструк О. А. Повсякденне життя українського суспільства у перші повоєнні роки (1944–1947). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2012. Вип. 20. С. 131–135.

15. Кондратюк К., Леськів М. Україна: Західні землі: 1944–1953 роки. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2011. 104 с.

16. Кононенко В. В. Суспільно-політичні настрої та моральний стан населення України в повоєннний період (1945 – 1953 рр.). – автореф. дис. канд. істор. наук: 07.00.01 / Валерій Васильович Кононенко; НАН України. Інститут історії України. Київ, 2004. 20 с.

17. Марусик Т. В. *Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя і діяльності (40–50-ті рр.).* Чернівці: Вид-во ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2002. 461 с.

18. Мороз П., Мороз І. Інтегрування історії повсякденності у шкільний курс історії: дослідницький

аспект. *Проблеми сучасного підручника*. 2023. Вип. 30. С. 86–101. https://doi.org/10.32405/2411-1309-2023-30-86-101

19. Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.): Колективна монографія / [відп. ред. В. М. Даниленко]. У 2-х книгах, 3-х частинах. Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. Кн. 1. Ч. 1–2. 351 с.

20. Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.): Колективна монографія / [відп. ред. В. М. Даниленко]. У 2-х книгах, 3-х частинах. Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. Кн. 1. Ч. 3. 336 с.

21. Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953): колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2021. 380 с.

22. Сеньків М. Західноукраїнське село: насильницька колективізація 40 – поч. 50-х рр. XX ст. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2002. 292 с.

23. Трансформований соціум: повсякденне життя населення західних земель України у перші післявоєнні роки (1944–1953): колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький, М. Галів. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2023. 350 с.

24. Футала В. Висвітлення повсякденного життя західних українців у 1944–1953 роках на сторінках періодичних і неперіодичних наукових видань незалежної України. Українські історичні студії. 2023. № 12(54). С. 526–555.

Методичні поради

При розгляді ***першого питання*** необхідно проаналізувати повсякденне життя селянства західного регіону України до та після проведення суцільної колективізації. Насамперед слід звернути увагу на особливості селянського господарювання в перші повоєнні роки та прагнення значної частини селян зберегти одноосібну форму ведення господарства. Поясніть, чому для радянської влади існування економічно самостійного селянського господарства було небажаним і розглядалося як перешкода на шляху соціалістичної перебудови села.

Необхідно охарактеризувати основні механізми економічного тиску на одноосібників. Проаналізуйте податкову

політику, обов'язкові поставки сільськогосподарської продукції та інші форми державних заготівель. Зверніть увагу на співвідношення між обсягами виробництва селянського господарства та встановленими державою зобов'язаннями. Поясніть, як надмірне податкове й заготівельне навантаження поступово підривало економічну самостійність одноосібних господарств і стимулювало їх вступати до колгоспів.

Особливу увагу слід приділити процесу суцільної колективізації. Необхідно показати, що колективізація не була виключно економічною реформою, а передбачала глибоку трансформацію традиційного укладу сільського життя, системи власності, трудових відносин та соціальної структури села. Поясніть, як вилучення засобів виробництва, усуспільнення майна та встановлення колгоспної системи змінювали повсякденні практики селян.

Проаналізуйте зміни у становищі селянина після вступу до колгоспу. Зверніть увагу на втрату значної частини економічної самостійності, залежність від колгоспної адміністрації, систему трудоднів та обмеження можливостей вільно розпоряджатися результатами своєї праці. Водночас необхідно критично поставитися до спрощеного визначення колгоспників як «нових кріпаків»: це поняття доцільно використовувати як характеристику відчуття несвободи та залежності, але конкретні механізми колгоспної системи слід аналізувати в їхньому історичному контексті.

Зверніть увагу на паспортні обмеження для колгоспного селянства та їхній вплив на мобільність населення. Поясніть, як відсутність паспорта або обмежені можливості його отримання впливали на можливість селянина залишити село, працевлаштуватися в місті чи змінити місце проживання.

Окремо необхідно розглянути форми селянського опору колективізації. Не обмежуйтеся характеристикою збройного протистояння, а проаналізуйте широкий спектр повсякденних практик опору: відмову вступати до колгоспів, приховування врожаю, небажання виконувати встановлені норми, псування або приховування сільськогосподарського реманенту, ухилення від виконання повинностей тощо. Поясніть, чому пасивний та

прихований опір міг бути для селян не менш важливим, ніж відкриті форми протидії.

Водночас необхідно розглянути зв'язок між селянським повсякденням та діяльністю українського підпілля. Проаналізуйте, як радянська влада реагувала на підтримку або підозру в підтримці підпілля, а також якими методами намагалася контролювати сільське населення. Покажіть, що колективізація супроводжувалася не лише економічними змінами, а й репресивними заходами, які суттєво впливали на щоденне життя селянських родин.

При розгляді ***другого питання*** необхідно проаналізувати повсякденне життя робітництва західних земель України в умовах післявоєнної індустріалізації та радянської модернізації. Насамперед слід охарактеризувати процес формування нового робітничого середовища. Зверніть увагу на залучення до промисловості місцевого населення, а також на прибуття значної кількості робітників і спеціалістів з інших регіонів Радянського Союзу.

Необхідно проаналізувати умови праці робітників. Особливу увагу приділіть трудовій дисципліні, нормуванню праці та системі адміністративних покарань за порушення встановлених правил. Поясніть, як радянське трудове законодавство впливало на повсякденну поведінку працівників. Водночас конкретні твердження про покарання за запізнення необхідно співвідносити з відповідними нормативними актами та хронологічним контекстом, оскільки правила трудової дисципліни змінювалися протягом досліджуваного періоду.

Окремо розгляньте стахановський рух як складову радянської виробничої культури. Поясніть його офіційне призначення та пропагандистське значення. Проаналізуйте, як встановлення підвищених норм виробітку впливало на повсякденне життя робітників, їхнє ставлення до праці та взаємовідносини в трудових колективах. Важливо показати суперечність між офіційним образом «передового робітника» та реальними проблемами перевтоми, виробничого травматизму й матеріального стимулювання.

При характеристиці побуту робітництва необхідно звернути увагу на житлову проблему. Проаналізуйте умови проживання в бараках, гуртожитках та інших тимчасових приміщеннях. Покажіть, як перенаселеність, недостатня забезпеченість побутовими зручностями та дефіцит товарів впливали на якість життя робітників та їхніх родин.

Необхідно також розглянути рівень заробітної плати та її реальну купівельну спроможність. Не обмежуйтеся наведенням номінальних заробітків, а порівняйте їх із цінами на основні продукти, одяг, взуття, житло та інші необхідні товари. З'ясуйте, наскільки заробітна плата забезпечувала реальні потреби робітничої родини. У висновках покажіть, що формування промислового робітництва супроводжувалося не лише професійною мобільністю, а й складною адаптацією населення до нового режиму праці та побуту.

У ***третьому питанні*** необхідно охарактеризувати повсякденне життя представників радянської номенклатури та визначити особливості їхнього соціального статусу. Зверніть увагу на те, що радянська система декларувала соціальну рівність, однак фактичне забезпечення партійно-державних працівників суттєво відрізнялося від умов життя більшості населення.

Насамперед проаналізуйте систему матеріальних привілеїв номенклатури. Розгляньте доступ до кращого житла, спеціальних медичних послуг, закритих магазинів, спеціального постачання та інших форм забезпечення. Поясніть, як функціонування спеціальних каналів розподілу створювало відмінності між повсякденним життям управлінської верхівки та пересічних громадян.

Особливу увагу приділіть системі спеціального продовольчого забезпечення. Проаналізуйте механізми отримання так званих «літерних» пайків та інших видів привілейованого постачання. Водночас необхідно критично перевіряти конкретні кількісні характеристики таких пайків за архівними та нормативними джерелами, оскільки рівень забезпечення міг залежати від посади, регіону, періоду та статусу чиновника.

Зверніть увагу на суперечність між привілейованим матеріальним становищем номенклатури та атмосферою політичної небезпеки. Необхідно проаналізувати, як репресивна система, партійні перевірки, кадрові чистки та боротьба з «політичною неблагонадійністю» впливали на повсякденну поведінку чиновників. Покажіть, що приналежність до номенклатури забезпечувала значні переваги, але не гарантувала особистої безпеки.

Окремо слід розглянути становище радянських чиновників в умовах протистояння влади з українським підпіллям. Поясніть, чому представники місцевої адміністрації, партійні працівники та працівники силових структур могли ставати об'єктами атак підпілля. Проаналізуйте, як це впливало на їхню поведінку, систему охорони, побут та взаємодію з місцевим населенням.

При характеристиці морально-побутових аспектів життя номенклатури необхідно уникати узагальнень про нібито масове хабарництво, пияцтво чи «аморальність» як універсальну характеристику цієї соціальної групи. Такі явища слід розглядати як окремі прояви поведінки та підтверджувати конкретними джерелами. Доцільно проаналізувати, як поєднання привілейованого становища, політичного контролю, службової залежності та психологічного тиску могло впливати на повсякденну культуру чиновництва.

У ***четвертому питанні*** необхідно проаналізувати повсякденне життя інтелігенції в 1944–1953 рр. та показати особливості її становища в умовах радянізації західноукраїнського суспільства. Насамперед слід визначити основні категорії інтелігенції: учителів, викладачів, науковців, лікарів, працівників культури, письменників та інших фахівців. Зверніть увагу на відмінності між їхнім професійним статусом і реальними можливостями самостійного визначення змісту своєї діяльності.

Особливу увагу приділіть ідеологічному контролю. Проаналізуйте механізми партійного нагляду за освітою, наукою, культурою та засобами масової інформації. Поясніть зміст поняття «ждановщина» та визначте, наскільки коректно застосовувати його до різних сфер життя західноукраїнської

інтелігенції в конкретний період. Зверніть увагу на боротьбу з «буржуазним націоналізмом», контроль за публічними висловлюваннями та вимоги політичної лояльності.

Необхідно показати, що інтелігенція була змушена поєднувати професійну діяльність із виконанням численних ідеологічних та громадсько-політичних завдань. Проаналізуйте участь учителів, науковців і працівників культури в агітаційній роботі, політичній просвіті, громадських кампаніях та інших заходах, організованих радянськими установами.

Окремо розгляньте матеріально-побутове становище інтелігенції. Зверніть увагу на житлові проблеми, дефіцит товарів, труднощі з облаштуванням на новому місці роботи та необхідність адаптації до нової адміністративної системи. Порівняйте становище різних груп інтелігенції та поясніть, чому формально високий освітній і професійний статус не завжди забезпечував відповідний рівень матеріального добробуту.

Важливо проаналізувати стратегії поведінки інтелігенції в умовах політичного контролю. Поясніть поняття «мімікрії» або пристосування та покажіть, чому частина представників інтелігенції могла публічно демонструвати лояльність до радянської системи, водночас зберігаючи власні переконання у приватній сфері. Водночас не слід автоматично трактувати кожен випадок публічної лояльності як прояв вимушеної поведінки: необхідно враховувати різноманітність мотивів – від щирого прийняття радянської ідеології до професійної адаптації та прагнення особистої безпеки.

При розгляді ***п'ятого питання*** необхідно проаналізувати становище духовенства та трансформацію традиційного релігійного повсякдення після встановлення радянської влади. Насамперед слід охарактеризувати політику щодо Української греко-католицької церкви та її духовенства. Зверніть увагу на ліквідацію легальних структур Греко-католицької церкви, переслідування духовенства, обмеження релігійної діяльності та спроби переведення парафій під юрисдикцію Російської православної церкви.

Необхідно окремо розглянути долю священиків, які не погодилися на перехід до православ'я. Проаналізуйте різні форми

переслідування духовенства, включно з арештами, ув'язненнями, депортаціями та примусовим припиненням легальної душпастирської діяльності. Водночас важливо враховувати відмінності між конкретними регіонами, періодами та особистими траєкторіями окремих священиків.

Особливу увагу приділіть діяльності духовенства в підпіллі. Покажіть, як за умов заборони легальної діяльності священики та віряни намагалися зберегти релігійну традицію. Проаналізуйте форми таємного здійснення богослужінь і релігійних обрядів, роль приватних помешкань та підтримки з боку селянських родин. Зверніть увагу на ризики, з якими стикалися як священики, так і миряни, залучені до підтримки підпільного релігійного життя.

Окремо необхідно розглянути становище духовенства, яке перейшло до православ'я. Необхідно уникати однозначних оцінок їхньої поведінки. Проаналізуйте причини переходу окремих священиків, їхні можливі мотиви, умови діяльності та характер взаємовідносин із радянською владою. Зверніть увагу на те, що формальний перехід до іншої церковної юрисдикції не завжди означав однакове ставлення до радянської системи.

Поняття «біле і чорне духовенство» доцільно використовувати з урахуванням церковної термінології: йдеться відповідно про одружене парафіяльне духовенство та чернецтво. Поясніть, як репресії, заборона церковних структур та зміна умов душпастирської діяльності впливали на традиційний спосіб життя духовенства, його родинні зв'язки, матеріальне становище та взаємини з громадою.

У висновках студент повинен зазначити, що повсякденне життя різних соціальних груп західноукраїнського суспільства в 1944–1953 рр. суттєво змінювалося під впливом радянізації, колективізації, індустріалізації, репресивної політики та ідеологічного контролю. Селяни втрачали економічну самостійність і пристосовувалися до колгоспної системи; робітники включалися в новий режим праці та виробничої дисципліни; номенклатура отримувала значні матеріальні привілеї, але залишалася залежною від репресивної партійної системи; інтелігенція була змушена адаптувати професійну

діяльність до ідеологічних вимог; духовенство зазнало докорінної трансформації традиційного способу життя.

Водночас студент повинен підкреслити, що повсякдення не можна розглядати лише як пасивне відображення державної політики. Представники різних соціальних груп виробляли власні стратегії пристосування, уникнення, прихованого опору та збереження традицій. Саме аналіз цих повсякденних практик дає змогу глибше зрозуміти суперечливий характер радянізації західного регіону України та її вплив на соціальну структуру, культуру й поведінку населення.

Тема 5. Морально-психологічний стан населення західних областей України у перші післявоєнні роки (2 год.)

1. Морально-психологічні засади та поведінкові стереотипи мешканців західного регіону України у перші роки після Другої світової війни.

2. Щоденні звичаєво-правові поведінкові норми населення.

3. Групові та індивідуальні реакції окремих індивідів в умовах перетворень суспільно-політичного, етнічного, релігійного, громадського, економічного аспектів життєдіяльності населення західних областей УРСР.

Реферати:

- Страх, недовіра та соціальна мімікрія у повсякденному житті населення західних областей України в умовах радянізації.
- Депортації як колективна травма: вплив операції «Захід» 1947 р. на повсякденне життя українського населення.
- Між опором і пристосуванням: поведінкові стратегії населення західного регіону України в 1944–1953 рр.

Джерела

1. Сергійчук В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944–1953 рр. Нові документи і матеріали. Київ: Дніпро, 1998. 944 с.

2. Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади / [підготували Ярослав Лялька, Петро Максимчук, Іван Патер та ін.; авт. передмови Ярослав Лялька, Роман Бачинський]. Львів: Просвіта, 1993. Кн. 1. 800 с.

3. Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади / [підготували Ярослав Лялька, Роман Коритко, Мирон Онишкевич та ін.; авт. передмови Ярослав Лялька]. Львів: Галицька видавнича спілка, 1997. Кн. 2. 664 с.

4. Депортації: Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади. У трьох томах / [упоряд. Юрій Сливка]. Львів: Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України, 1996. Т. 1: 1939–1945 рр. 750 с.

5. Депортації: Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади. У трьох томах. / [упоряд. Юрій Сливка]. Львів: Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України, 1998. Т. 2: 1946–1947 рр. 540 с.

6. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953. Суспільно-політичний та історичний аналіз. У двох книгах. К.: Либідь; Військо України, 1994. Книга друга: Документи та матеріали. 688 с

7. Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. У 2 т. / [упоряд. Т. Галайчак, О. Луцький, Б. Микитів та ін.]. Київ: Наукова думка, 1995. Т. 1: 1939–1953. 749 с.

Література

1. В'ятрович В. М. *Історія з грифом «Секретно».* Книжковий клуб: «Клуб сімейного дозвілля», 2025. 512 с.

2. Західні землі України у перші післявоєнні роки (1944–1953): повсякденне життя: колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2022. 370 с.

3. Ільницький В., Антонюк Я. Кримінальний аспект повоєнного життя Галичини: озброєні злодійські банди (1944–1950). Західні землі України у перші післявоєнні роки (1944–1953): повсякденне життя: колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2022. С. 116 – 131.

4. Ільницький В., Гриник Л. Конфліктні ситуації у Карпатському краї (1944–1950-ті рр.): причини, типи, наслідки. Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія / ред. кол. Юрій Стецик (головний редактор) та ін. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Випуск 10/52. С. 99–116.

5. Ільницький В., Гриник Л., Кантор Н. Повстанське повсякдення у воєнних реаліях (1944– 1950-і рр.): вибрані питання. Західні землі України у перші післявоєнні роки (1944–1953): повсякденне життя: колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2022. С. 94–115.

6. Ільницький В., Ільницька Н., Вовк Л. Особливості облаштування побуту націоналістами Карпатського краю ОУН

(1945–1954). Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953): колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2021. С. 172–199.

7. Ільницький В., Кантор Н. Нове документальне свідчення про повсякденне життя депортованих західноукраїнців (1946–1948). Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том X: Ефекти участі в розвитку науки та освіти на відстані/ [Ред.: Я. Ґжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін–Ужгород–Херсон: Посвіт, 2021. С. 39–42.

8. Ільницький В., Кантор Н. Повсякденне життя на Дрогобиччині (1946 р.): нове документальне свідчення. Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія / ред. кол. Юрій Стецик (головний редактор) та ін. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка. Випуск 7/49 (2021). С. 120–155.

9. Ільницький В., Кантор Н., Батюк Т. Повсякденне життя у Дрогобицькому учительському інституті: новий документ до історії (1946–1949). Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія / ред. кол. Юрій Стецик (головний редактор) та ін. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка. Випуск 6/48 (2021). С. 342–364.

10. Кантор Н., Батюк Т. Повсякденне життя Миколаївщини (1946–1947): у матеріалах звітної документації українських націоналістів. Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Випуск 12/54. С. 371–440. doi: https://doi.org/10.24919/2312-2595.12/54.283757.

11. Коляструк О. А. Повсякденне життя українського суспільства у перші повоєнні роки (1944–1947). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2012. Вип. 20. С. 131–135.

12. Кондратюк К., Леськів М. Україна: Західні землі: 1944–1953 роки. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2011. 104 с.

13. Кононенко В. В. Суспільно-політичні настрої та моральний стан населення України в повоєннний період (1945 – 1953 рр.). – автореф. дис. канд. істор. наук: 07.00.01 / Валерій Васильович Кононенко; НАН України. Інститут історії України. Київ, 2004. 20 с.

14. Патриляк І. "Встань і борись! Слухай і вір…": українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939 – 1960 рр.). Львів: Часопис, 2012. 592 с.

15. Патриляк І. К. "Перемога або смерть": український визвольний рух у 1939–1960-х рр. Львів: Часопис, 2012. 512 с.

16. Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.): Колективна монографія / [відп. ред. В. М. Даниленко]. У 2-х книгах, 3-х частинах. Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. Кн. 1. Ч. 1–2. 351 с.

17. Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.): Колективна монографія / [відп. ред. В. М. Даниленко]. У 2-х книгах, 3-х частинах. Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. Кн. 1. Ч. 3. 336 с.

18. Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953): колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2021. 380 с.

19. Рабенчук О. Соціальна активність та настрої населення України у повоєнний період (друга половина 1940-х – початок 1950-х рр.). Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика. 2007. 12. С. 324–339.

20. Трансформований соціум: повсякденне життя населення західних земель України у перші післявоєнні роки (1944–1953): колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький, М. Галів. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2023. 350 с.

21. Футала В. Висвітлення повсякденного життя західних українців у 1944–1953 роках на сторінках періодичних і неперіодичних наукових видань незалежної України. Українські історичні студії. 2023. № 12(54). С. 526–555.

Методичні поради

При розгляді ***першого питання*** необхідно проаналізувати морально-психологічний стан населення західного регіону України в умовах радянської трансформації суспільства та визначити, як політичні репресії, депортації, колективізація, боротьба з українським підпіллям і постійний державний контроль впливали на повсякденну поведінку людей. Насамперед слід звернути увагу на те, що радянізація змінювала не лише політичні та економічні інститути, а й психологічне сприйняття безпеки, влади, власного майбутнього та соціального оточення.

Необхідно охарактеризувати атмосферу страху, яка формувалася внаслідок арештів, допитів, депортацій, конфіскацій майна та інших форм репресивного впливу. Поясніть, чому за таких умов люди могли уникати відкритого висловлення власних поглядів і з обережністю ставитися навіть до сусідів, колег та малознайомих осіб. Особливу увагу приділіть проблемі недовіри як соціально-психологічного явища. Проаналізуйте, як діяльність спецслужб, практика доносів та постійний контроль за населенням могли руйнувати традиційні механізми суспільної довіри.

Зверніть увагу на поширення очікування можливих депортацій і покарань. Необхідно показати, що навіть відсутність безпосередньої загрози могла породжувати постійну психологічну напругу. Проаналізуйте, як невизначеність щодо майбутнього впливала на рішення людей щодо роботи, господарювання, переміщення, збереження майна та виховання дітей.

Водночас необхідно обережно підходити до характеристики представників радянської влади як «чужих» або «окупантів». Покажіть, що таке сприйняття було поширеною моделлю серед частини місцевого населення, особливо в середовищі, яке негативно ставилося до радянізації. Проте ставлення до нової влади не було однорідним: частина населення приймала радянські зміни, частина пристосовувалася до них, а інші відкрито чи приховано чинили опір. Саме цю неоднорідність суспільних настроїв необхідно враховувати при аналізі повсякдення.

Окремо проаналізуйте явища апатії, розчарування та відчуття тимчасовості існуючого суспільного порядку. Поясніть, як попередній воєнний досвід, зміна політичних режимів та невизначеність майбутнього могли формувати переконання, що радянський режим не обов'язково є остаточним. Зверніть увагу на поширення чуток про можливий конфлікт між СРСР і західними державами та поясніть, чому такі чутки могли мати значний вплив на суспільні настрої.

Необхідно розглянути чутки не лише як недостовірну інформацію, а як важливе джерело для вивчення психологічного стану суспільства. Проаналізуйте, які очікування, страхи та надії відображалися в розмовах про можливу нову війну, зміну влади або повернення попереднього політичного порядку. Водночас студент повинен уміти відрізняти зафіксовані в джерелах чутки від фактичних подій і не використовувати їх як доказ реальності відповідних прогнозів.

При розгляді ***другого питання*** необхідно проаналізувати трансформацію традиційних звичаєвих і поведінкових норм під впливом радянської соціально-економічної політики. Насамперед слід звернути увагу на те, що колективізація та встановлення нової системи власності змінювали не лише господарські відносини, а й усталені уявлення про працю, власність, взаємні обов'язки та справедливість.

Поясніть значення приватної власності для традиційного селянського суспільства. Проаналізуйте, як вилучення або обмеження права розпоряджатися землею, худобою, реманентом та результатами праці вступало в суперечність із традиційними уявленнями селян про господаря та його відповідальність за добробут родини.

Окрему увагу приділіть трансформації звичаєвого права. Зверніть увагу на те, що традиційні норми регулювання власності, спадкування, взаємодопомоги та громадських відносин поступово витіснялися формалізованими радянськими правовими та адміністративними механізмами. Поясніть, як це змінювало повсякденну поведінку селян та їхнє ставлення до державних інституцій.

Необхідно проаналізувати явище соціальної мімікрії. Поясніть, чому в умовах політичного контролю люди могли демонструвати публічну лояльність до радянської влади, одночасно зберігаючи інші погляди у приватному житті. Зверніть увагу на відмінність між публічною та приватною поведінкою, зокрема в питаннях ставлення до колективізації, релігії, українського національного руху та радянської ідеології.

Водночас необхідно уникати спрощеної схеми, за якої будь-яка публічна демонстрація лояльності автоматично трактуватиметься як нещирість. Проаналізуйте різні мотиви поведінки населення: страх перед репресіями, прагнення зберегти роботу або майно, бажання захистити родину, професійні інтереси, прагматичне пристосування або справжнє прийняття частини радянських цінностей.

Особливу увагу слід приділити традиції сільської взаємодопомоги. Поясніть значення таких форм колективної праці, як супряга, взаємодопомога під час жнив, будівництва, обробітку землі та інших господарських робіт. Проаналізуйте, як колективізація змінювала характер таких взаємовідносин. Важливо не стверджувати, що супряга просто «зникла», а показати, як традиційні форми взаємодопомоги могли трансформуватися, зберігатися в приватній сфері або поступово втрачати своє господарське значення через зміну системи власності та організації праці.

У ***третьому питанні*** необхідно проаналізувати індивідуальні та групові реакції населення на радянські перетворення. Насамперед слід підкреслити, що реакції суспільства були різноманітними й залежали від соціального походження, віку, місця проживання, майнового стану, попереднього досвіду та особистого ставлення до нової влади.

Охарактеризуйте основні моделі поведінки – від активного спротиву до вимушеного пристосування. Проаналізуйте збройний опір українського підпілля, підтримку підпілля частиною місцевого населення, саботаж, приховування майна та продукції, відмову від участі в окремих кампаніях, а також інші форми пасивного чи прихованого опору.

Водночас необхідно показати, що значна частина населення не брала участі у відкритому протистоянні. Для багатьох людей основною стратегією було пристосування до нових умов. Поясніть, які обставини могли спонукати людину обирати саме таку модель поведінки: необхідність забезпечувати родину, зберегти житло та майно, уникнути арешту або депортації, отримати освіту чи роботу, пристосуватися до нової системи господарювання.

Особливу увагу приділіть депортаціям як одному з найтравматичніших проявів радянської політики. Розгляньте операцію «Захід» 1947 р. як масштабну депортаційну акцію, спрямовану передусім проти родин, яких радянська влада пов'язувала з українським підпіллям. Проаналізуйте її причини, масштаби, механізми проведення та наслідки для депортованих родин і місцевих громад.

Необхідно звернути увагу на психологічні наслідки депортацій. Покажіть, як раптове позбавлення дому, майна, звичного соціального середовища та можливості самостійно визначати місце проживання могло впливати на родинні зв'язки, ідентичність та подальші життєві стратегії. Водночас важливо розглядати депортацію не лише як індивідуальний, а й як колективний досвід, який змінював структуру цілих сільських громад.

Окремо проаналізуйте прояви солідарності та взаємодопомоги в умовах повоєнної кризи. Зверніть увагу на випадки допомоги голодуючим, переселенцям та іншим уразливим категоріям населення. Поясніть, чому навіть в умовах дефіциту продовольства люди могли ділитися продуктами, надавати тимчасове житло або допомагати облаштуватися на новому місці.

Важливо розглядати такі прояви гуманізму як окремий вимір повсякденного життя, який не завжди вписувався в логіку політичного протистояння. Порівняйте поведінку людей у ситуаціях страху та примусу з практиками взаємодопомоги й солідарності. Це дасть змогу уникнути одновимірного зображення населення лише як жертв репресивної політики або лише як учасників опору.

У висновках студент повинен зазначити, що радянська трансформація західноукраїнського суспільства впливала не лише на політичні, економічні та соціальні інститути, а й на морально-психологічний стан людей, їхні поведінкові стратегії та систему повсякденних взаємовідносин. Страх, недовіра, невизначеність і необхідність пристосування стали важливими характеристиками життя значної частини населення.

Водночас не можна зводити поведінку населення до єдиної моделі. Поряд із відкритим та прихованим опором існували різні форми адаптації, соціальної мімікрії, прагматичної лояльності та прийняття нових умов. Паралельно з руйнуванням традиційних соціальних практик продовжували діяти механізми родинної та громадської взаємодопомоги. Саме поєднання страху й солідарності, опору й пристосування, збереження традицій і поступової адаптації до нової реальності дає змогу повніше розкрити особливості повсякденного життя населення західного регіону України в умовах радянізації.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

1. Предмет, завдання та основні принципи вивчення курсу. Стан дослідженості історії ОУН.
2. Джерела та історіографія проблеми.
1. Проаналізуйте стан житлового фонду та житлово-комунального господарства західних областей України після завершення Другої світової війни.
2. Охарактеризуйте житлові умови різних соціальних категорій населення західного регіону України.
3. Дослідіть систему постачання населення продовольчими та промисловими товарами в перші післявоєнні роки.
4. Проаналізуйте причини та прояви товарного дефіциту у західних областях України в 1944–1953 рр.
5. Охарактеризуйте повсякденні практики населення щодо забезпечення товарами першої необхідності.
6. Проаналізуйте особливості оплати праці та матеріального забезпечення населення.
7. Охарактеризуйте податкову політику радянської влади та її вплив на матеріальне становище населення.
8. Проаналізуйте податкові та натуральні повинності селянства в умовах радянізації.
9. Дослідіть неформальні економічні практики та стратегії виживання населення в умовах повоєнного дефіциту.
10. Проаналізуйте процес радянізації системи освіти західних областей України.
11. Охарактеризуйте повсякденне життя учнівської та студентської молоді в перші післявоєнні роки.
12. Дослідіть вплив радянської освіти на формування світогляду та моделей поведінки молоді.
13. Охарактеризуйте роль театру, кіно, музеїв, преси та радіо у повсякденному житті населення.
14. Проаналізуйте основні форми культурного дозвілля населення в умовах ідеологічного контролю.
15. Дослідіть трансформацію традиційних свят і обрядовості під впливом радянської влади.

16. Охарактеризуйте релігійне життя населення західних областей України у перші післявоєнні роки.

17. Проаналізуйте вплив антирелігійної політики радянської влади на повсякденні релігійні практики населення.

18. Дослідіть процес поєднання традиційних релігійних практик із радянськими моделями святкової та повсякденної поведінки.

19. Проаналізуйте стан системи охорони здоров'я західних областей України після завершення Другої світової війни.

20. Охарактеризуйте процес розбудови радянської системи медичного обслуговування населення.

21. Дослідіть рівень і структуру захворюваності населення в перші післявоєнні роки.

22. Проаналізуйте причини поширення інфекційних захворювань та основні заходи боротьби з епідеміями.

23. Охарактеризуйте санітарно-побутові умови населення та їхній вплив на стан здоров'я.

24. Дослідіть повсякденні практики збереження здоров'я населення.

25. Проаналізуйте роль народної медицини у повсякденному житті західноукраїнського населення.

26. Охарактеризуйте традиційні способи лікування та збереження здоров'я.

27. Порівняйте роль офіційної медицини та народних лікувальних практик у перші повоєнні роки.

28. Проаналізуйте трансформацію повсякденного життя селянства після встановлення радянської влади.

29. Дослідіть вплив колективізації на традиційні повсякденні практики західноукраїнського селянства.

30. Охарактеризуйте матеріально-побутове становище селян у колгоспній системі.

31. Проаналізуйте повсякденне життя робітників західних областей України в умовах повоєнної індустріалізації.

32. Охарактеризуйте умови праці, побуту та соціального забезпечення робітництва.

33. Дослідіть повсякденне життя радянської номенклатури та систему її соціальних і матеріальних привілеїв.

34. Охарактеризуйте повсякденність інтелігенції – освітян, науковців і митців – у 1944–1953 рр.

35. Проаналізуйте вплив ідеологічного контролю на професійне та повсякденне життя інтелігенції.

36. Дослідіть повсякденне життя греко-католицького, римо-католицького та православного духовенства.

37. Проаналізуйте трансформацію традиційного способу життя духовенства в умовах радянської антирелігійної політики.

38. Порівняйте особливості повсякденного життя основних соціальних і професійних груп західних областей України.

39. Проаналізуйте основні чинники формування морально-психологічного стану населення західних областей України після завершення Другої світової війни.

40. Охарактеризуйте вплив війни, політичних репресій і радянізації на повсякденний психологічний стан населення.

41. Дослідіть роль страху, недовіри та невпевненості у повсякденній поведінці населення.

42. Проаналізуйте соціальну мімікрію як стратегію пристосування населення до нових суспільно-політичних умов.

43. Охарактеризуйте традиційні звичаєві та поведінкові норми населення і процес їх трансформації під впливом радянізації.

44. Дослідіть індивідуальні та колективні реакції населення на суспільно-політичні, економічні, соціальні та релігійні зміни.

45. Проаналізуйте вплив депортаційних кампаній на повсякденне життя населення західних областей України.

46. Дослідіть наслідки операції «Захід» 1947 р. для соціального та психологічного стану населення.

47. Охарактеризуйте депортації як чинник формування колективної травми західноукраїнського суспільства.

48. Проаналізуйте основні поведінкові стратегії населення – опір, пристосування, уникнення та соціальну мімікрію в умовах радянізації.

49. Визначте чинники, які впливали на вибір індивідуальних і колективних стратегій поведінки населення у 1944–1953 рр.

50. Дослідіть взаємозв’язок між політичними репресіями, соціальними трансформаціями та змінами повсякденної поведінки населення.

ТЕМАТИКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ

1. Історична розвідка про особливості повсякденного життя 1940 – 1950-х років на території міста чи села.
2. Збір свідчень про повсякденне життя 1940 – 1950-х років мешканців західноукраїнського регіону.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953. Суспільно-політичний та історичний аналіз. У двох книгах. К.: Либідь; Військо України, 1994. Книга друга: Документи та матеріали. 688 с.
2. Депортації: Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади. У трьох томах / [упоряд. Юрій Сливка]. Львів: Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України, 1996. Т. 1: 1939–1945 рр. 750 с.
3. Депортації: Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади. У трьох томах. / [упоряд. Юрій Сливка]. Львів: Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України, 1998. Т. 2: 1946–1947 рр. 540 с.
4. Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. У 2 т. / [упоряд. Т. Галайчак, О. Луцький, Б. Микитів та ін.]. Київ: Наукова думка, 1995. Т. 1: 1939–1953. 749 с.
5. Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади / [підготували Ярослав Лялька, Петро Максимчук, Іван Патер та ін.; авт. передмови Ярослав Лялька, Роман Бачинський]. Львів: Просвіта, 1993. Кн. 1. 800 с.
6. Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади / [підготували Ярослав Лялька, Роман Коритко, Мирон Онишкевич та ін.; авт. передмови Ярослав Лялька]. Львів: Галицька видавнича спілка, 1997. Кн. 2. 664 с.
7. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. – Т. 7: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ (1943 – 1959) / [упоряд. Михайло Деркач, Анатолій Кентій, Володимир Лозицький, Ірина Павленко]. Київ; Торонто: [б.в.], 2003. Кн. 4: 1949–1959. 716 с.
8. Національні відносини в Україні у XX ст.: збірник документів і матеріалів / редкол.: І. Ф. Курас та ін. Київ: Наукова думка, 1994. 558 с.
9. Сергійчук В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944–1953 рр. Нові документи і матеріали. Київ: Дніпро, 1998. 944 с.

Література

1. Вурловська М. Кіно у повсякденному житті мешканців Дрогобиччини у повоєнний період (1944 – 1958). Проблеми гуманітарних наук. Серія «Історія». 2017. Випуск 40. С. 15–30.

2. В'ятрович В. М. *Історія з грифом «Секретно».* Книжковий клуб: «Клуб сімейного дозвілля», 2025. 512 м.

3. Гулай В., Хахула Л. Зайнятість та професійна структура населення західних областей України (1944–1953 рр.). Українські історичні студії. 2021. № 7(49). С. 323–341.

4. Західні землі України у перші післявоєнні роки (1944–1953): повсякденне життя: колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2022. 370 с.

5. Ільницький В. Повсякденне життя Крукеничини (1946–1947): за матеріалами звітної документації українських націоналістів. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи [колективна монографія]. Том 9: Дилеми сталого розвитку науки та освіти / [Наукова редакція: Я. Ґжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін – Ужгород – Перемишль – Херсон: Посвіт, 2023. С. 48–59.

6. Ільницький В. Повсякденне життя Крукеничини (1946–1947): за матеріалами звітної документації українських націоналістів. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи [колективна монографія]. Том 9: Дилеми сталого розвитку науки та освіти / [Наукова редакція: Я. Ґжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін – Ужгород – Перемишль – Херсон: Посвіт, 2023. С. 48–59.

7. Ільницький В., Антонюк Я. Кримінальний аспект повоєнного життя Галичини: озброєні злодійські банди (1944–1950). Західні землі України у перші післявоєнні роки (1944–1953): повсякденне життя: колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2022. С. 116 – 131.

8. Ільницький В., Антонюк Я. Кримінальний аспект повоєнного життя Галичини: озброєні злодійські банди (1944–1950). Західні землі України у перші післявоєнні роки (1944–1953): повсякденне життя: колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2022. С. 116 – 131.

9. Ільницький В., Антонюк Я. Практикування народної медицини українськими повстанцями. Трансформований соціум:

повсякденне життя населення західних земель України у перші післявоєнні роки (1944–1953): колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький, М. Галів. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2023. С. 112 – 126.

10. Ільницький В., Головко В. Історія повсякденного життя західноукраїнського селянства (рецензія на монографію: Старка В. В. Повсякденне життя західноукраїнського селянства в умовах суспільних трансформацій 1939–1953 рр. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2019. 550 с.). Східноєвропейський історичний вісник / [головний редактор В. Ільницький]. – Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Випуск 18. С. 265 – 269.

11. Ільницький В., Гриник Л. Греко-католицька церква та український визвольний рух у повоєнній дійсності. Західні землі України у перші післявоєнні роки (1944–1953): повсякденне життя: колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2022. С. 319 – 336.

12. Ільницький В., Гриник Л. Конфліктні ситуації у Карпатському краї (1944–1950-ті рр.): причини, типи, наслідки. Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія / ред. кол. Юрій Стецик (головний редактор) та ін. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Випуск 10/52. С. 99 – 116.

13. Ільницький В., Гриник Л., Кантор Н. Повстанське повсякдення у воєнних реаліях (1944– 1950-і рр.): вибрані питання. Західні землі України у перші післявоєнні роки (1944–1953): повсякденне життя: колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2022. С. 94 – 115.

14. Ільницький В., Ільницька Н., Вовк Л. Особливості облаштування побуту націоналістами Карпатського краю ОУН (1945–1954). Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953): колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2021. С. 172 – 199.

15. Ільницький В., Кантор Н. Нове документальне свідчення про повсякденне життя депортованих західноукраїнців (1946–1948). Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том X: Ефекти участі в розвитку науки та освіти на

відстані/ [Ред.: Я. Ґжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін–Ужгород–Херсон: Посвіт, 2021. С. 39 – 42.

16. Ільницький В., Кантор Н. Повсякденне життя на Дрогобиччині (1946 р.): нове документальне свідчення. Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія / ред. кол. Юрій Стецик (головний редактор) та ін. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка. Випуск 7/49 (2021). С. 120–155.

17. Ільницький В., Кантор Н., Батюк Т. Повсякденне життя у Дрогобицькому учительському інституті: новий документ до історії (1946–1949). Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія / ред. кол. Юрій Стецик (головний редактор) та ін. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка. Випуск 6/48 (2021). С. 342–364.

18. Ільницький В., Старка В. «Колгоспне рабство»: впровадження радянської моделі сільськогосподарського виробництва у західних землях України (1944–1953 рр.). Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія / ред. кол. Юрій Стецик (головний редактор) та ін. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Випуск 10/52. С. 129–144.

19. Кантор Н., Батюк Т. Повсякденне життя Миколаївщини (1946–1947): у матеріалах звітної документації українських націоналістів. Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Випуск 12/54, 371–440. doi: https://doi.org/10.24919/2312-2595.12/54.283757.

20. Коляструк О. А. Історія повсякденності як об’єкт історичного дослідження: історіографічний і методологічний аспекти. Харків: Курсор, 2008. 120 с.

21. Коляструк О. А. Повсякденне життя українського суспільства у перші повоєнні роки (1944–1947). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені*

Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. 2012. Вип. 20. С. 131–135.

22. Коляструк О. А. Теоретико-методологічні аспекти вивчення повсякденного життя. *Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.)*. Ч. 1. Київ, 2010.

23. Кондратюк К., Леськів М. Україна: Західні землі: 1944–1953 роки. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2011. 104 с.

24. Кононенко В. В. Суспільно-політичні настрої та моральний стан населення України в повоєннний період (1945 – 1953 рр.). – автореф. дис. канд. істор. наук: 07.00.01 / Валерій Васильович Кононенко; НАН України. Інститут історії України. Київ, 2004. 20 с.

25.Леськів М. Культурно–освітні аспекти "радянізації" західних областей України в повоєнні роки. Вісник Львівської комерційної академії. Серія – гуманітарні науки. Львів, 2007. Вип. 6. С. 37–42.

26.Леськів М. Культурно-освітні процеси в західних областях України (1944–1953 рр.). Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: Історія / за заг ред. проф. І. С. Зуляка. Випуск 1. 2012. С. 122–127.

27. Леськів М. М. Радянський режим у західних областях України (1944–1953 рр.): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Львів, 2008. 18 с.

28.Марусик Т. В. *Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя і діяльності (40–50-ті рр.).* Чернівці: Вид-во ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2002. 461 с.

29.Мороз П., Мороз І. Інтегрування історії повсякденності у шкільний курс історії: дослідницький аспект. *Проблеми сучасного підручника*. 2023. Вип. 30. С. 86–101. https://doi.org/10.32405/2411-1309-2023-30-86-101

30.Патер І. Ідеологічно-пропагандистський наступ сталінського режиму на галичан (1944–1953). *Новітня доба*. 2015–2016. Вип. 3–4. С. 35–58.

31. Патриляк І. "Встань і борись! Слухай і вір…": українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939 – 1960 рр.). Львів: Часопис, 2012. 592 с.

32. Патриляк І. К. “Перемога або смерть”: український визвольний рух у 1939 – 1960-х рр. Львів: Часопис, 2012. 512 с.

33. Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.): Колективна монографія / [відп. ред. В. М. Даниленко]. У 2-х книгах, 3-х частинах. Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. Кн. 1. Ч. 1–2. 351 с.

34. Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.): Колективна монографія / [відп. ред. В. М. Даниленко]. У 2-х книгах, 3-х частинах. Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. Кн. 1. Ч. 3. 336 с.

35. Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953): колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2021. 380 с.

36.Попп Р. Місто Дрогобич у перші повоєнні роки. Дрогобицький краєзнавчий збірник. 2006. Вип. X. С. 458–467.

37.Попп Р. Повсякдення інтелігенції Львова 1944 – 1953. Дрогобицький краєзнавчий збірник. 2012. Вип. XVI. С. 384−395.

38. Рабенчук О. Соціальна активність та настрої населення України у повоєнний період (друга половина 1940-х – початок 1950-х рр.). Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика. 2007. 12. С. 324–339.

39.Рубльов О. С., Черченко Ю. А. *Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції. 20–50-ті роки XX ст.* Київ: Наукова думка, 1994. 350 с.

40. Сеньків М. Західноукраїнське село: насильницька колективізація 40 – поч. 50-х рр. XX ст. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича, 2002. 292 с.

41. Соляр І. Я., Старка В. В. Повсякдення матеріально-господарського забезпечення українського національно-визвольного руху на території західних областей України у 1944–1953 рр. Військово-науковий вісник. 2023. № 39. С. 42–52.

42.Старжець В. Заходи радянської влади щодо відновлення шкільної освіти в Західній Україні у післявоєнний період. Проблеми гуманітарних наук: зб. наук. пр. Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія. 2022. № 10 (52). С. 164–179.

43. Трансформований соціум: повсякденне життя населення західних земель України у перші післявоєнні роки (1944–1953):

колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький, М. Галів. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2023. 350 с.

44. Футала В. Висвітлення повсякденного життя західних українців у 1944–1953 роках на сторінках періодичних і неперіодичних наукових видань незалежної України. Українські історичні студії. 2023. № 12(54). С. 526–555.

Навчальне видання

Ільницький Василь, Микола Галів

Повсякденне життя населення Західних земель України у перші повоєнні роки у 1944–1953 рр.
Методичні матеріали до семінарських занять для підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 01 Освіта. Спеціальності 014 Середня освіта (Історія та громадянська освіта)

Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Головний редактор
Ірина Невмержицька

Макетування та верстка – Василь Герман
Дизайн обкладинки – Олег Лазебний

Здано до набору 15.04.2026 р. Підписано до друку 30.04.2026 р.
Гарнітура Times. Формат 60x84 1/16.
Друк офсетний. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 3.95. Зам. № 15925
Наклад 50 примірників

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 2509 від 30.05.2006 р.

Друк ПП «ПÓСВІТ»
Адреса: вул. І. Мазепи, 7, м. Дрогобич, 82100 Україна
тел. факс (03244) 2-23-35, тел.: 3-38-50, 2-23-76.
E-mail: posvitdruk@gmail.com